

UNA VISIÓ CARTALISTA DE LA NUMISMÀTICA (FONAMENTS I NECESSITATS DE LA DISCIPLINA 30 ANYS DESPRÉS DE L'OBRA DE PETER SPUFFORD: *MONEY AND ITS USE IN MEDIEVAL EUROPE*)

XAVIER SANAHUJA-ANGUERA
SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS NUMISMÀTICS

RESUM

Des d'un punt de partida cartalista, no monetarista, l'autor analitza conceptes fonamentals de la Numismàtica i la Història de la moneda, disciplines auxiliars de la història, centrant-se en l'època medieval i assenyalant les seves mancances a Catalunya i a Espanya.¹

1. Definicions i consideracions prèvies sobre la numismàtica i la moneda

1.1 La Numismàtica, una disciplina científica

La Numismàtica és la disciplina auxiliar de la Història encarregada d'estudiar els sistemes monetaris de compte, les monedes efectives i altres signes monetaris de curs oficial al llarg de la història. Secundàriament, la Numismàtica també estudia aquelles objectes que mantenen similituds morfològiques (medalles, getons) o funcionals (fitxes, vals, pellofes) amb les monedes.

A causa de la característica de ser una disciplina auxiliar, cal aproximar-se a la Numismàtica amb mètode científic. Les monedes efectives són documents històrics, que abans d'utilitzar-los per a la interpretació històrica cal estudiar i definir amb criteris científics. Em refereixo a que una determinada moneda es va fabricar tal any, va estar circulant fins tal altre, valia tant, la gent la pagava amb un sobrepreu que era tant, etc. Es tracta de dades que no són opinables. Poden ser certes o falses, però no opinables. L'historiador necessita, mitjançant la Numismàtica i el mètode científic, poder refutar percepcions equivocades i realitzar una correcta tasca heurística. L'historiador necessita forçosament que les disciplines auxiliars de la història que el nodreixen d'informació hagin estat establertes i farcides des del més estricte dels mètodes científics.

Durant tot el segle XX, la gran obra de referència per a la moneda europea medieval ha estat tradicionalment el voluminós manual d'Engel i Serrure, publicat en tres volums entre 1891 i 1905.² Es tracta d'un recull geogràfic i cronològic de les emissions monetàries europees medie-

1. Les cites contingudes en aquest article en un idioma diferent al català van ser traduïdes per l'equip de redacció de la revista.

2. Engel, Arthur; Serrure, Raymond. *Traité de numismatique du Moyen Age*. París: Ernest Leroux, 1891-1905 (3 volums) (reimprès: Bologna: Arnaldo Forni, 1964). A França, però, ha cedit protagonisme amb el manual d'Adrien Blanchet i Adolphe Dieudonné: Blanchet, Adrien; Dieudonné, Adolphe. *Manuel de numismatique française. Vol. 1. Monnaies frappés en Gaule depuis les origines jusqu'à Hughes Capet*. París: A. Picard, 1912; Blanchet, Adrien; Dieudonné, Adolphe. *Manuel de numismatique française. Vol. 2. Monnaies royales françaises depuis Hughes Capet jusqu'à la révolution*. París: A. Picard,

vals. La informació d'aquest manual provenia dels catàlegs numismàtics nacionals de la segona meitat del segle XIX: Poey d'Avant (1862), Heiss (1869), etc.³ Per exemple, seguint el criteri de Poey d'Avant, Engel i Serrure van situar la numismàtica catalana dins l'entorn de França fins a l'època de Jaume I.⁴ Malgrat que el llibre fou publicat pels volts del 1900, continua essent un referent omnipresent en qualsevol article o treball, de caire universitari, que es publica avui en dia. I això no deixa de ser sorprenent perquè, al menys en el cas de les tres regions que més coneix (Catalunya-Aragó, Castella-Lleó, i Occitània) el paradigma numismàtic entre el 1900 i avui en dia ha canviat a nivells inimaginables.⁵ La presentació formal d'Engel i Serrure fou adoptada i millorada a totes les obres de síntesi posteriors. En aquestes obres, fins i tot en les de més recent aparició, l'evolució de les emissions monetàries es presenta sempre dividida en etapes, que en Engel i Serrure eren només estrictament cronològiques, però que després van acabar essent protagonitzades per un determinat tipus monetari: l'etapa del diner,⁶ l'etapa del gros, l'etapa del florí, etc. En aquesta periodització queden inclosos sovint temes com l'accés als metalls preciosos, les relacions comercials intercontinentals, i també el grau de solidesa dels estaments polítics encunyadors de moneda. La continuïtat sintètica formal de l'obra d'Engel i Serrure contrasta amb el trencament que es produí, de manera paral·lela, en la recerca numismàtica. El trencament

1916; Blanchet, Adrien; Dieudonné, Adolphe. *Manuel de numismatique française. Vol. 3. Médailles, jetons, mereaux*. París: A. Picard, 1930; Blanchet, Adrien; Dieudonné, Adolphe. *Manuel de numismatique française. Vol. 4. Monnaies féodales françaises*. París: A. Picard, 1936.

3. Poey d'Avant, Fautin. *Monnaies féodales françaises*. París: 1858-1862 (4 volums) (reimprès en 3 vols. a Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1961; i, en versió de butxaca, a: París: Maison Florange, 1995); Heiss, Aloïss. *Descripción general de las monedas hispano-cristianas desde la invasión de los árabes*. Madrid: R. N. Milagro, 1865-1869.

4. Engel, Arthur; Serrure, Raymond. *Traité de numismatique...*: 437-46.

5. A tall d'exemple, il·lustrant el cas estrictament català per no allargar innecessàriament el relat, el 1905 encara no s'havia publicat l'obra de Joaquim Botet (Botet, Joaquim. *Les monedes catalanes*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1908-1911 [3 volums], republished: Barcelona: Puvill, 1976); només es coneixien físicament unes desenes de tipus monetaris comtals, mentre que avui se'n coneixen més de cent cinquanta (Balaguer, Anna Maria. *Història de la moneda dels comtats catalans*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 1999); no se sabia gairebé res de les monedes locals i municipals (Crusafont, Miquel. *La moneda catalana local, segles XIII-XVIII*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 1990); no s'havien estudiat els problemes monetaris del segle XV i la seva repercussió a la política barcelonina (Batlle, Carme. *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1973; Crusafont, Miquel. *Barcelona i la moneda catalana*. Barcelona: La Caixa, 1989); es creia que les monedes a nom de Ferran el Catòlic pertanyien a la seva època i no que fossin fabricades fins 75 anys després de la seva mort (Sanahuja, Xavier. "Rals i croats catalans del segle XVI". *Acta Numismàtica*, 30 (2000): 95-130); la sèrie del florí d'or d'Aragó no s'havia datat i ni tan sols s'havien identificat les seques emissores (Crusafont, Miquel; Comas, Rafael. *El florí d'or català: Catalunya, València, Mallorca*. Barcelona: Asociación Numismática Española-Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 1996); no es coneixia cap moneda catalana atribuïda al segle X (Sanahuja, Xavier. "Les monedes de Barcelona del segle X, segons les troballes Espanya-1 i Espanya-2 (925)". *Acta Numismàtica*, 36 (2006): 79-113); hom pensava que la seca de Barcelona no havia començat a fabricar ducats d'or fins l'any 1492, onze anys més tard del que en realitat havia succeït (Sanahuja, Xavier. "Ducats i principats catalans a l'època dels Àustries (1481-1602)". *Acta Numismàtica*, 29 (1999): 105-133); no havia aparegut el dipòsit d'Òrrius amb peces del segle XI (Padilla, José Ignacio; Vives, Elisenda; Balaguer, Anna Maria; Crusafont, Miquel. *Les excavacions a l'església de Sant Andreu. Òrrius. Estudi preliminar de la troballa de monedes comtals*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1983: 57-104); Bisson no havia escrit el *Conservation of Coinage* (Bisson, Thomas N. *Conservation of coinage. Monetary exploitation and its restraint in France (c.a.d. 1000 - c. 1225)*. Oxford: Oxford University Press, 1979), etc.

6. Curiosament, els traductors de les obres angleses a l'espanyol tendeixen a traduir el mot anglès *penny* per *penique*, i els traductors de les obres franceses a traduir el mot *denier* per *denario*, sense adonar-se que els mots i/o valors equivalents eren el de "diner" en català, o *dinero* en espanyol. Per això, quan en qualsevol d'aquestes obres de síntesi llegim el concepte de període o etapa del *penique*, per exemple, ho hem de traduir com a "etapa del diner". N'és un exemple la traducció de l'obra de Catherine Eagleton i Jonathan Williams: Eagleton, Catherine; Williams, Jonathan. *Money a History*. Londres: British Museum, 1997 (Revisat el 2007: Londres: British Museum, 2007 [2nd Revised edition] i traduït i editat el 2009 al castellà a: Eagleton, Catherine; Williams, Jonathan. *Historia del dinero*. Barcelona: Paidós Ibérica S.A., 2009).

consistí en la divisió del tronc central en tres branques, aparentment complementàries, però que s'han mostrat moltes vegades hostils entre si.

Aquestes branques són, en primer lloc, la descripció, correcta atribució i catalogació dels exemplars monetaris conservats amb el pas del temps; en segon lloc, la comprensió del funcionament pràctic de les monedes físiques i del sistema monetari vigent en un territori i en un temps determinats; i, en tercer lloc, la comprensió global del concepte i utilitat de la moneda dins de la societat. Abans, però, d'explicar més detalladament cadascuna de les branques, cal definir el concepte de moneda, veritable protagonista de la disciplina. I aquesta tasca no és tan senzilla com sembla...

1.2 Què és la moneda? Origen i usos

En català i en espanyol només s'utilitza una sola paraula, "moneda", per a designar dos conceptes diferents: la moneda de compte i la moneda efectiva.⁷ Es tracta d'un lleu handicap lingüístic que se soluciona establint a priori on comença i on acaba cadascun dels conceptes. La moneda de compte és una mesura de valor que s'utilitza mentalment per a calcular les transaccions i el valor real de les monedes efectives, que són les que circulen en tant que instrument i mitjà de pagament. Les dues definicions que acabo de citar —mesura de valor i instrument mitjà de pagament— són vàlides en un sentit descriptiu, però necessiten un desenvolupament que expliqui el perquè de la seva existència i utilitat.⁸ De entrada, cal advertir que no sembla que l'existència d'una comparti necessàriament l'existència de l'altra. Millor dit, si bé l'existència de la moneda de compte (mesura de valor) és provada a la majoria de (a totes?) les societats històriques, en canvi la moneda efectiva no sempre ha existit.⁹ Podem convenir que uns béns o uns serveis es poden valorar (o mesurar llur valor) sense que, forçosament, s'hagin d'intercanviar per monedes efectives.¹⁰ És per això que és important poder identificar i explicar l'origen i posterior ús de la moneda efectiva.

7. En canvi, les llengües alemanya, anglesa i francesa utilitzen dos mots distints per diferenciar els dos conceptes. En anglès: *currency/coin*; en francès: *monnaie/pièce*; en alemany: *Währung/Münze*. Actualment alguns sectors substitueixen aquestes expressions, que els sonen alienes per oblidades, per la de "moneda comptable" i "peça de moneda" respectivament.

8. La definició de moneda com a mesura de valor és de Miquel de Crusafont, que la va adaptar de la de De Jaucourt, apareguda al volum x de l'*Encyclopédie* de Diderot i D'Alembert: *un signe que représente la valeur, la mesure de tous les valeurs d'usage, et est donné comme le prix de toutes choses* ("un signe que representa el valor, la mesura de tots els valors d'ús, i es dona com el preu de tot"). Crusafont, Miquel. *Història de la moneda catalana*. Barcelona: Crítica, 1996: 14.

9. Uns exemples medievals propers són els de Castella, Galícia o Navarra dels segles X i XI. Sánchez Alborno, Claudio. "Moneda de cambio y moneda de cuenta en el reino asturleonés". *Cuadernos de Historia de España*, 31-32 (1960): 5-32; Sánchez Alborno, Claudio. "Moneta e scambi nell'alto medioevo, Centro Italiano di studi sull'alto medioevo", *VIII Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo* (Spoleto, 21-27 aprile 1960). Spoleto: Centro Italiano di Studi sull'alto Medioevo, 1961: 171-202; Isla, Amancio "Moneda de cuenta y organización monetaria en la Galicia alto-medieval", *Miscel·lània en homenatge al pare Agustí Altisent*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1991: 487-510; Ladero, Miguel Ángel. "Moneda y políticas monetarias en la Corona de Castilla (siglos XIII a XV)", *Moneda y Monedas en la Europa medieval. XXVI Semana de Estudios Medievales de Estella (19 a 23 de julio de 1999)*. Pamplona: Gobierno de Navarra, 2000: 129-130; Crusafont, Miquel. "Significado y valor del «Sólido Gallicano» (S. X-XI)", *Introducción a la Historia monetaria de Galicia*, Francisco Cebreiro, ed. Santiago de Compostela: Labirinto de Paixóns S.L.: 105-116.

10. Un exemple d'aquesta circumstància és la coneguda utilització de l'expressió *in rem valentem* emprada en els documents dels segles X i XI per a precisar que un determinat pagament no es feia en moneda efectiva, sinó en un altre bé especialment cobejat. Bonnassie, Pierre. *La Catalogne du milieu du Xe a la fin du XIe siècle: croissance et mutations d'une Société*. Tolosa del Llenguadoc: Publications de l'Université de Toulouse-Le Mirail, 1975: 369-371 (versió catalana: Bonnassie, Pierre. *Catalunya mil anys enrere*. Barcelona: Edicions 62, 1979-1981 [2 vols.]); Balaguer, Anna Maria. *Història de la moneda dels comtats...*: 41-53, 93-95.

1.2.1 Nicolau d'Oresme: la moneda, un bé públic de funcionalitat comercial

Tradicionalment, la definició de moneda efectiva que ha estat més difosa i més àmpliament acceptada és la que diu així: la moneda és un instrument l'origen del qual és causat per la necessitat de la població d'intercanviar l'excedent de producció sense recórrer a l'incòmode bescanvi de productes. Aquesta teoria que la moneda és un bé comú, creada per a facilitar les transaccions comercials es devia arrossegar des de temps antics. El pensador que va aconseguir difondre-la i perpetuar-la és Nicolau d'Oresme (circa 1323-1382), bisbe de Lisieux i conseller de Carles V de França.¹¹ No va ser el primer,¹² però és el que ha resistit el pas del temps i el que ha influït en més autors posteriors.¹³ Oresme sostenia que la moneda era un producte originat pel mercat i no per l'estat, que era una mercaderia més i no només un mitjà d'intercanvi. Creia que, originàriament, havien estat particulars els qui certificaven la finesa dels metalls preciosos emprats com a moneda en llurs transaccions. I creia que els problemes monetaris van començar quan els estats van començar a falsificar la finesa d'aquests metalls i van provocar, conseqüentment, inflació, i que aquests problemes monetaris van empitjorar quan l'Estat va nacionalitzar la moneda.¹⁴ Oresme acceptava la intervenció monopolista dels reis en l'emissió de la moneda, però els recordava que la moneda era un bé d'utilitat pública que ells s'havien apropiat, i els exigia reduir al mínim els guanys en la seva fabricació, alhora que trobava inacceptables la usura, la mutació, el canvi i l'acumulació de monedes. Oresme no discutia el dret d'encunyar dels reis, però atorgava la propietat darrera de la moneda al poble.¹⁵

No es coneix cap prova favorable dels suposats inicis privats de la moneda, més enllà de la plausibilitat del procés. Modernament, la concepció comercial d'Oresme va ser fonamentada al segle XIX per un dels fundadors de l'Escola Austríaca d'Economia, Carl Menger,¹⁶ i després, recurrent-

11. Una introducció sobre Oresme i la traducció espanyola de la seva obra *Tractatus de origine et natura, iure et mutationibus monetarum* les trobareu publicades per Josep Hernando (Hernando, Josep. "Tractatus de origine et natura, iure et mutationibus monetarum. Nicolas de Oresme (s. XIV). Introducció, transcripció y notas". *Acta historica et Archaeologica Mediaevalia*, 2 (1981): 9-65). També Peter Spufford en parla llargament (Spufford, Peter. *Money and its use in Medieval Europe*. Cambridge (UK): Cambridge University Press, 1988: 372-409 [traducció espanyola: Spufford, Peter. *Dinero y moneda en la Europa medieval*. Barcelona: Crítica, 1991]). Recentment alguns partidaris d'Oresme també han publicat la seva obra (Hülsmann, Jörg Guido. "Nicholas Oresme and the First Monetary Treatise". *Mises Institute*. 18 Maig 2004. 12 Juny 2016 <<https://mises.org/library/nicholas-oresme-and-first-monetary-treatise>>; traducció espanyola: Valín, Jorge. "Traducción de Jörg Guido Hülsmann". *Jorge Valín Weblog*. 30 Maig 2004. 12 Juny 2016 <<https://jorgevalin.wordpress.com/2004/05/30/traduccion-de-jorg-guido-hulsmann/>>; *The De moneta of Nicholas Oresme and English Mint Documents*, ed. and trad. Charles Johnson. Londres: Thomas Nelson and Sons Ltd., 1956). De fet, no és estrany que un posicionament ferm com el d'Oresme sorgís a París, ja que cal encabir-lo en un context de continuades mutacions monetàries a França per culpa de la guerra (Lafaurie, Jean. *Les monnaies des rois de France. Vol. I. de Hugues Capet a Louis XII*. París-Basilea: Émile Bourgey-Monnaies et Médailles S.A., 1951; Spufford, Peter. "Monetary practice and monetary theory in Europe (12th-15th centuries)". *Moneda y Monedas en la Europa medieval. XXVI Semana de Estudios Medievales de Estella (19 a 23 de julio de 1999)*. Pamplona: Gobierno de Navarra, 2000: 53-86).

12. Abans d'Oresme, s'havien acostat als seus plantejaments pensadors com Pere Joan Oliu (Olivu) (1248-1298), Peter de la Palu (circa 1275-1342) i després Guiu Terrena (mort en 1342), els quals assenyalaven que el rei que només pensa en sí mateix en qüestions monetàries és un tirà (Spufford, Peter. "Monetary practice...": 66).

13. Abans del segle XIX, Oresme va influir prou en autors com Martín Azpilcueta, Giovanni Aquila, Jean Bodin, René Budel, el mateix Mirabeau o, a casa nostra, Jaume Callís.

14. Hernando, Josep. "Tractatus de origine...": 37.

15. Hernando, Josep. "Tractatus de origine...": 49-50.

16. Menger, Carl. "On the origins of Money". *Economic Journal*, 2 (1892): 239-255.

ment adoptada al llarg del segle XX.¹⁷ És cert que no és gratuït que hom hagi relacionat l'origen de la moneda amb el comerç atès que, com bé observa John Hicks,¹⁸ l'evolució del mercat del troc implica l'establiment d'uns productes fàcils d'emmagatzemar, de fàcil liquiditat, cobejats per tothom i que, en un moment donat, puguin actuar com a mesuradors del valor dels béns d'intercanvi. Uns productes que compleixen aquests requisits són, òbviament, els metalls preciosos. Oresme, Menger i Hicks, i tots els que s'han fet seva aquesta evolució mercantil, han pressuposat que els metalls preciosos s'havien de convertir, indefectiblement, en mesures de valor acceptades per tothom. Però aquest procés de conversió no l'expliquen del tot. El resultat final podia ser molt còmode i pràctic però, ¿com s'arribà a l'acceptació general d'una mesura de valor? Doncs, segons aquests autors, s'hi arribà d'una forma natural, sense intervenció del poder.¹⁹ La darrera frase de l'article de Menger és molt explícita en aquest sentit: *All these (institutional) measures nevertheless have not first made money of the precious metals, but have only perfected them in their function as money.*²⁰ Segons aquest autor, les lleis polítiques no van crear el diner sinó que només van perfeccionar els metalls preciosos funcionant com a diner. És aquí on rau el malentès. Al segle XIX i a bona part del segle XX, quan es parlava de moneda es pensava en metalls preciosos: l'or i l'argent. Es pensava exclusivament en aquests dos metalls perquè eren els metalls dominants en la història de la moneda occidental. Però la moneda és quelcom més que un metall preciós,²¹ i és quelcom més que un invent occidental. De fet, al segle VII aC, al mateix temps que a Egina i Lídia es creava la moneda basada en l'or i en l'argent, a la Xina es creava basada en el bronze.²² És clar que el bronze no ha estat mai un metall preciós, ni tan sols a la Xina. Malgrat aquest darrer inconvenient, la teoria sobre l'origen comercial i privat de la moneda va ser i continua sent acceptada per molts pensadors, resistint el pas dels segles. El pensament d'Oresme ha aportat bons fonaments a la teoria econòmica de Hayek i de l'Escola Austríaca d'Economia (o Escola de Viena), en bona part matriu del pensament liberal modern.²³

17. Hicks, John. *A Theory of Economic History*. Oxford: Oxford University Press, 1960 (traducció espanyola: Hicks, John. *Una teoria de la història econòmica*. Barcelona: Aguilar S. A., 1974); Spufford, Peter. *Money and its use...*

18. Hicks, John. *A Theory of Economic...*: 58.

19. Per exemple, Carl Menger diu textualment que: *Money has not been generated by law. In its origin it is a social, and not a state institution. Sanction by the authority of the state is a notion alien to it* ("El diner no ha estat creat per llei. En el seu origen és una institució social i no pas una de l'estat. Està sancionat per l'autoritat de l'Estat, tot i ser una noció aliena a aquest"). I el mateix teòric conclou el procés així: *It was the just apprehending of their individual self-interest which brought it to pass, that all the more economically advanced nations accepted the precious metals as money as soon as a sufficient supply of them had been collected and introduced into commerce* ("Va ser el mer aprenentatge del seu propi interès individual el que va empènyer a què totes les nacions econòmicament més avançades acceptessin els metalls preciosos com a moneda tan aviat com un subministrament suficient n'era obtingut i introduït en el comerç"). Menger, Carl. "On the origins of Money...": 255. És a dir que, segons l'autor, va ser la necessitat de les nacions (o diguem-li comunitats) el que va portar, de manera natural, a la conversió dels metalls preciosos en moneda, tant bon punt en van poder arrearplegar suficient quantitat.

20. Menger, Carl. "On the origins of Money...": 255.

21. Insistent una mica més amb el tema, s'utilitzen els termes *primitive money* o premoneda per a designar no només els metalls preciosos, sinó també collarats, metalls vils manufacturats, petxines i caorís i altres objectes utilitzats antigament com a béns cobejats de fàcil intercanvi (Einzig, Paul. *A Primitive Money In its Ethnological, Historical and Economic Aspects*. Londres: Eyre & Spottiswoode, 1949 [reeditat: Londres: Pergamon, 1966]). Cal considerar-los veritables monedes? La seva funció no és comparable a la protagonitzada per les monedes posteriors.

22. Hartill, David. *Cast Chinese Coins*. Victòria: Trafford Publishing, 2007: 6.

23. De fet, seguidors actuals de l'Escola Austríaca continuen reivindicant l'obra d'Oresme, com per exemple des del Ludwig von Mises Institute (Auburn, Alabama), responsables d'una edició del seu tractat (Johnson, Charles. *The 'De moneta' of Nicholas Oresme and English Mint Documents*. Auburn: Ludwig von Mises Institute, 2009). La descripció del llibre des de la seva pàgina web comenta que: *Oresme was the first theorist to present a fully worked out ethics of money, one that shows the sheer immorality of government monopoly over money and the social effects of debasement* ("Oresme va ser el primer teòric qui va presentar un treball exhaustiu en termes d'ètica sobre els diners, mostrant la gran immoralitat del monopoli del govern

L'arrelament de la teoria de l'origen comercial en pensadors i economistes ha facilitat, al llarg dels segles, l'arrelament en historiadors, periodistes i, és clar, tertulians. Continua sent, doncs, la teoria majoritàriament acceptada sobre l'origen del diner i de la moneda. Per tant, és rar trobar estudis, de recerca o divulgatius, que, al parlar sobre la moneda, s'atreueixin a no relacionar-la obligatòriament amb el mot "comerç". El mateix Henri Pirenne, per exemple, a propòsit de l'emissió única de diners d'argent en època carolíngia, afirmava literalment que *le nouveau système, mono-métalliste argent, correspond à la regression économique à laquelle on est arrivé*.²⁴ Un dels principals responsables de la continuïtat d'aquest discurs és Peter Spufford i l'èxit indiscutible de la seva obra *Money and its use in Medieval Europe*.²⁵ És cert que sembla que la tendència va canviant poc a poc, però de moment el paradigma comercial continua mostrant-se força sòlid. De fet, en qualsevol estudi protagonitzat per la moneda o el diner és habitual intentar relacionar aquestes conceptes amb el comerç o amb activitats econòmiques relacionades, malgrat que el context sembli desmentir-ho.²⁶ Així, l'augment o el descens de les activitats comercials se sol prendre com a un bon indicador del creixement o disminució de l'ús de la moneda entre la població.²⁷

1.2.2 Teories alternatives: el deute, el temple, el fisc, el finançament

Una varietat de la teoria comercial és la proposada recentment per David Graeber²⁸ i acollida entusiàsticament per alguns pensadors actuals, sovint autoanomenats "alternatius".²⁹ Graeber creu que el diner es va crear a partir del crèdit. Opina que abans que existissin les monedes, el món estava dividit en deutors i creditors, i que aquests darrers necessitaven algun document per recuperar els béns prestats quan fos necessari. Per això es va haver d'inventar la moneda, que en els

sobre els diners i els efectes socials de la degradació"). Mises Institute. "Books. The De Moneta of Nicholas Oresme and English Mint Documents". *Mises Institute*. 12 Juny 2016 <<https://mises.org/library/de-moneta-nicholas-oresme-and-english-mint-documents>>; o un altre exemple, de la mateixa procedència, el trobem en Hülsmann el qual diu textualment *nótese que Oresme dice que no fue el estado quien ordenó sabiamente la creación de monedas, sino que fueron 'los sabios' —élites naturales en una sociedad libre— quienes la crearon. Por lo tanto, ¿dónde entra en juego el estado aquí?*. Valín, Jorge. "Traducción de Jörg Guido Hülsmann". *Jorge Valín Weblog*. 30 Maig 2004. 12 Juny 2016 <<https://jorgevalin.wordpress.com/2004/05/30/traducion-de-jorg-guido-hulsmann/>> (Document original: Hülsmann, Jörg Guido. *Nicholas Oresme and the First Monetary Treatise*. Auburn: Ludwig von Mises Institute, 2004).

24. "El nou sistema monometal·lista en plata es deu a la regressió econòmica a què es va arribar". Pirenne, Henri. *Mahomet et Charlemagne*. París-Brusel·les: Alcan-Nouvelle Sociéte d'éditions, 1937: 221-224. En aquesta frase de Pirenne, llegiu *commerciale* en lloc de *economique*. No vull interpretar ni canviar les paraules del gran historiador belga, però entenc que el sentit de la frase s'addiu més amb el canvi proposat.

25. Spufford, Peter. *Money and its use*....

26. Per exemple, Miguel Ángel Ladero, repassant la manca d'emissions monetàries de la Castella dels segles IX-XI, afirma que *los reyes asturianos y leoneses no acuñaron moneda, por motivos que desconocemos suficientemente aunque deben referirse tanto a la falta de necesidad económica como al insuficiente ejercicio de sus prerrogativas políticas* ("els reis asturians i lleonesos no van encunyar cap moneda, per motius que no coneixem prou bé però que deuen relacionar-se tant amb la manca de necessitat econòmica com amb l'insuficient exercici de les seves prerrogatives polítiques"), i afegeix que les activitats comercials no es van interrompre en aquest període i recorda que a Astúries es practicava el troc i i que a Galícia les referències monetàries són constants als documents. Ladero, Miguel Ángel. "Moneda y políticas monetarias...": 129-130.

27. Per exemple, Mercedes Rueda assenyala l'increment del comerç i l'augment de la població com a causants dels inicis de les emissions de moneda castellana a Toledo, després de la seva conquesta per Alfons VI (Rueda, Mercedes. *Primeras acuñaciones de Castilla y León*. Salamanca: Junta de Castilla y León-Asociación Española de Arqueología Medieval, 1991).

28. Graeber, David. *Debt: The First 5,000 Years*. Brooklyn-Londres: Melville House, 2010.

29. Penso, a Catalunya, en la difusió que Jordi Grieria ha fet de l'obra d'Agustí Chalaux, defensor de la "moneda nominal" i la "moneda telemàtica" com a resposta a la societat capitalista en la que vivim. Grau, Magda; Chalaux, Agustí. *Assaig sobre moneda, mercat i societat*, Barcelona. Barcelona: Escola Finaly, 1984; Grau, Magda; Chalaux, Agustí. *Moneda telemàtica i estratègia de mercat*. Barcelona: Escola Finaly, 1985.

iniciis devia ser, forçosament, personalitzada i vinculant entre un deutor i un creditor particulars. La teoria de Graeber és una variant de l'anterior de Menger que compta amb l'avantatge d'explicar amb detall el procés evolutiu fins a la creació de la moneda. Com la de Menger, tampoc necessita la intervenció de l'Estat ni del poder establert.

Una altra teoria alternativa força original és la que fa derivar la creació de la moneda de les pràctiques religioses al temple. Richard Seaford considera que va ser la necessitat i pragmatisme dels santuaris, que necessitaven redistribuir els metalls preciosos que rebien en donació per tal de satisfer pagaments per serveis, el que va originar les monedes tal com les coneixem.³⁰ Es tracta, doncs, d'una visió antropològica, allunyada de la teoria comercial, sobretot en la manera que defineix el perquè de les marques empremtades a les monedes. Així, diu segons Seaford, el segell empremtat a les primeres monedes no era un signe de qualitat (o quantitat), sinó més aviat una garantia d'obtenir el reemborsament del valor pactat, i aquesta garantia era acceptada no només pel seu valor intrínsec, sinó sobretot, per la confiança entre els actors.³¹ No tinc elements per rebatre la teoria de Seaford, que crec cal considerar plausible. Ara bé, les seves consideracions sobre les empremtes de les primeres monedes i sobre la confiança també em fan pensar que no està massa allunyada (i fins i tot pot ser complementària) de la teoria cartalista o financera, que exposaré a continuació.

Segons la teoria cartalista és l'Estat el que origina la moneda.³² Aquesta teoria fou primer anunciada per l'alemany George Friedrich Knapp³³ i després continuada, pel grup de Cambridge proper a Keynes, i per seguidors com Abba Lerner, Philip H. Wicksteed, Charles Goodhart o Alla Semenovna. Actualment, l'anomenat cartalisme constitueix una de les bases de la Teoria Monetària Moderna (TMM) que és un corrent de pensament proper a economistes postkeynesians (i aquí és on retrobem un altre cop la rivalitat entre Keynes i Hayek, i entre intervencionisme i liberalisme). Segons la teoria cartalista, una moneda té un determinat valor perquè l'Estat així ho determina, i no pas per res més. Més exactament, encara, l'origen i funció primordial de la moneda cal cercar-lo en el fet que l'Estat produeix "fitxes" que els ciutadans cobegen o troben convenient obtenir perquè, en darrera instància, el mateix Estat només accepta aquestes fitxes com a mitjà de pagament del deute obligatori que imposa sobre els habitants dels territoris que controla. I la funció de la moneda com a "facilitadora del comerç" és posterior i secundària.³⁴ Michael Crawford, el gran especialista en moneda republicana romana, resumia la idea que la moneda fou probablement inventada per tal que els pagaments oficials (taxes, soldades, tributs, etc.) es poguessin dur a terme convenientment. En altres paraules, la creació de la moneda va respondre a raons financeres, i qualsevol altra

30. Seaford, Richard. *Money and the Early Greek Mind: Homer, Philosophy, Tragedy*. Cambridge (UK): Cambridge University Press, 2004: 110.

31. Seaford, Richard. *Money and the Early...*: 136.

32. Cartalisme prové del llatí *charta* i fa referència al document oficial necessari i previ a la creació de la moneda.

33. Knapp, George Friedrich. *The State Theory of Money*. Londres: McMillan & Co. Ltd., 1929 (originàriament: Knapp, George Friedrich. *Staatliche Theorie des Geldes*. Munic: Duncker & Humblot, 1918).

34. Hudson, Michael. "The creditary/monetary debate in historical perspective", *The State, the Market and the Euro Chartalism versus Metallism in the Theory of Money*, Stephanie A. Bell, Edward J. Nell, eds. Cheltenham-Northampton: Edward Elgar, 2003: 39-76; Henry, John F. "The social origins of money: The case of Egypt", *Credit and State Theories of Money*, L. Randall Wray, ed. Cheltenham-Northampton: Edward Elgar, 2004: 79-98; Semenovna, Alla. *The Origins of Money: Evaluating Chartalist and Metallist Theories in the Context of Ancient Greece and Mesopotamia*. Kansas City: University of Missouri-Kansas City, 2011.

funció econòmica del diner va ser una conseqüència accidental de la seva existència, i no pas la raó de la seva creació.³⁵

A Catalunya, Leandre Villaronga i Miquel de Crusafont s'han decantat sempre per aquest origen fiscal de la moneda, però sense menystenir les diferents estructures comercials de cada país.³⁶ En canvi, una posició més eclèctica és la de Fèlix Retamero, el qual desenvolupà alguns aspectes teòrics de gran interès a la seva tesi doctoral, publicada l'any 2000. Per exemple, criticava els qui defensen un únic origen comercial de la moneda, fins i tot en aquells autors que no ho fan clarament al camuflar-ho en suposades qüestions econòmiques, o denunciava la versió d'altres autors que afirmen que una emissió monetària es pot produir "espontàniament".³⁷ Però seguint en part les idees de Christopher J. Howgego,³⁸ l'autor es decantava finalment per considerar que les dues teories principals sobre l'inici de la moneda (la comercial i la financera o fiscal) són certes i, per tant, no es poden contraposar:

Que la moneda s'utilitzés per a cobrir despeses estatals i que, a més, intervingués en les transaccions, no tan sols és compatible, sinó que difícilment, per seguir existint com a moneda, podria ser altrament... Les dues "raons", elaborades sobre condicions inicials vertaderes, poden ser respectivament il·lustrades de manera indefinida.³⁹

És a dir, que tant Howgego com Retamero traslladen a l'inici de la invenció de la moneda els múltiples i diferenciats usos o circuits monetaris existents.

1.2.3 Definició cartalista de moneda

Si jo prenc partit per la definició cartalista de moneda és perquè defujo els orígens espontanis i alhora valoro els interessos polítics i llurs necessitats fiscals i financeres. L'origen de la moneda, des de la perspectiva d'aquest enfoc, allunyada dels interessos comercials, podria haver estat així: la moneda, expressió del poder polític, va sorgir arran de la necessitat de fiscalitzar la població i aconseguir finançament pels projectes i objectius concebuts pels governants. La moneda es va crear quan el poder polític es decidí a garantir el valor de canvi d'un objecte determinat (l'or i l'argent a Grècia; el bronze a la Xina) i a obligar-ne l'acceptació entre la població. És a dir, d'una manera abreujada: la moneda és l'instrument de pagament amb el qual el poder polític mesura els recursos econòmics de l'administració i facilita la seva distribució així com la recaptació d'excedents.⁴⁰

35. Crawford, Michael H. "Money and Exchange in the Roman World". *Journal of Roman Studies*, 60 (1970): 40-48. La traducció de la citació a l'espanyol és de Leandre Villaronga: Villaronga, Leandre. "Recensiones bibliográficas". *Acta Numismàtica*, 2 (1972): 283.

36. Crusafont, Miquel. *Història de la moneda catalana*....

37. Retamero, Fèlix. *La contínua il·lusió del moviment perpetu. La moneda dels reges, dels mulūk i dels seniores (segles VI-XI)*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2000: 82-83.

38. Howgego, Christopher. "Why did ancient states strike coins?". *Numismatic Chronicle*, 150 (1990): 1-26.

39. Retamero, Fèlix. *La contínua il·lusió*...: 84-85.

40. La definició clàssica de moneda, que fins ara m'havia estalviat de citar, és la de Sant Isidor de Sevilla: *In numismata tria quaeruntur: metallum, figura et pondus. Si ex iis aliquid defuerit, numisma non erit*. Isidori Hispalensis. "Etymologiarum sive Originum Liber XVI. De lapidibus et metallis. XVIII. De avro (12)". *The Latin Library*. 12 Juny 2016 < <http://www.thelatinlibrary.com/isidore/16.shtml>>. Es tracta, però, d'una definició estrictament formal, gens essencial. Tenir-la en compte implica prescindir del sentit pràctic que sempre han tingut les actuacions monetàries i la conseqüent eliminació històrica d'un o de dos (metall i pes) dels tres atributs destacats per Isidor.

Cada cop que un govern acorda una emissió monetària ho fa motivat per una necessitat de finançament determinada. No és espontània, no és arbitrària. El finançament sempre és a l'origen, com en els casos en que un govern introdueix un nou impost aplicable sobre la població. Es poden adduir més proves d'aquesta vinculació entre el poder i l'origen de la moneda. La més immediata és que la paraula grega *νόμισμα* (pronunciada "nomisma", i amb el significat de "moneda") sembla derivar de la paraula *νόμος* (pronunciada "nomos", i amb el significat de "lleï"). Però també és un bon indici que grans societats comercials de l'Antiguitat, com els egipcis o els fenicis, no necessitessin inventar la moneda per dur a terme la seva activitat. D'altra banda, al llarg de la història, els tallers monetaris o seques s'han multiplicat precisament en els períodes bèl·lics, quan les autoritats militars han necessitat més recursos per a mantenir les tropes, i no pas en els períodes de pau i bonança econòmica. És obvi que el comerç quedà indefectiblement lligat a la moneda des de l'aparició d'aquesta, però seria absurd minimitzar la seva seminal funció fiscal o de finançament de l'erari públic. Precisament per aquesta funció, la fabricació de moneda ha estat sempre una prerrogativa (una regalia) de les autoritats més elevades, mai dels comerciants. I quan, com en el cas d'algunes emissions locals de moneda, han estat particulars o autoritats menudes les que han fet ús d'aquesta prerrogativa, ha estat sempre per delegació confirmada o consentida de l'autoritat superior.

El tipus de definició de moneda és fonamental per a proposar objectius i línies de recerca a la Numismàtica, en tant que disciplina auxiliar de la història. Per exemple, segons les consideracions anteriors, no es pot deduir quines poblacions van fabricar moneda en el passat a partir d'una recerca basada en les que celebraven un mercat més exitós, o les que percebien més drets d'entrada de mercaderies a la duana. Aquesta recerca conduiria al no res. Perquè no són les poblacions comercials les que baten moneda, sinó les poblacions on resideix el poder polític o el poder militar exercint de poder polític.

1.2.4 Debat sobre l'existència de models de moneda diferenciats. El cas de la moneda feudal

És interessant el debat sobre l'existència o no de models de moneda diferenciats segons la tipologia de la societat que la fabrica i fa circular. Per exemple, Miquel Barceló publicà l'any 1993 un article amb un suggeridor títol: "Moneda fiscal i moneda feudal: una proposta de diferenciació". Barceló argumentava que la moneda dels sobirans romeus d'al-Andalus, dels segles VIII a X, oferia un exemple clar del que ell anomenava "moneda fiscal", la definició de la qual seria la següent:

La moneda fiscal és aquella que és batuda en règim estricte de monopoli 'legalment' fonamentat, per un Estat i és aquest mateix Estat encunyador el que l'imposa a la societat a través d'un mecanisme consistent en les despeses estatals i la demanda de moneda, en les condicions que aquest Estat decideixi, com a pagament fiscal.⁴¹

Posteriorment el mateix Miquel Barceló i Fèlix Retamero desenvoluparen aquesta diferenciació entre moneda fiscal i moneda feudal en un article publicat en anglès: *The 'purest' feudal coin issues was, then, to create the basis, through a curiously perverse feed-back, upon which to establish taxes on the very production of coins.*⁴² Resumint, segons aquests autors la moneda feudal seria un artificio creat per incrementar la renda capturada als pagesos; una moneda que es fabricava, no amb la idea de fer-la

41. Barceló, Miquel. "Moneda fiscal i moneda feudal: una proposta de diferenciació". *Gaceta Numismática*, 111 (1993): 67.

42. "Les més "pures" emissions de moneda feudales serviren tot seguit per a crear les bases, curiosament mitjançant una perversa retroalimentació, sobre la qual s'establirien impostos sobre la mateixa producció de monedes". Barceló,

circular entre la població i facilitar la recaptació de la renda, sinó com a instrument necessari per a crear nous impostos (impost sobre la fabricació, impost sobre la no mutació de la moneda, etc.) amb els que oprimir a la població. Un altre teòric que va afavorir la diferenciació proposada per Barceló i Retamero és Michael Hendy,⁴³ el qual diferenciava al seu torn entre moneda “antiga” (la dels romans) i moneda “nova” (la dels merovingis en endavant) i assenyalava que aquesta darrera es caracteritzava per permetre la participació d’interessos “privats” en la producció.⁴⁴

Considero aquestes diferenciacions redundants. La suposada moneda feudal no podia exercir aquest paper de propiciador de nous impostos si, prèviament, hom no hagués trobat mecanismes que obliguessin l’acceptació de la moneda i la posterior devolució, via impostos o renda monetària, a l’autoritat emissora. I aquests mecanismes previs, allunyats de l’intercanvi comercial espontani, ens remetent forçosament als mateixos que trobàvem esmentats a la definició de la moneda fiscal. Que la moneda dels estats feudals, o la d’altres formacions socials, ocupi un lloc subaltern es deu a un menor grau de complexitat i eficàcia de l’Estat que la fabrica, i no pas a un origen i ús diferenciat de l’instrument. Segons la meua concepció, la moneda feudal és també una “moneda fiscal o financera” en el sentit que Barceló atorga a aquest concepte, en tant que compleix els termes de la definició proposada.⁴⁵

1.3 La recerca numismàtica

1.3.1 Les fonts primàries: límits i problemàtica

Qualsevol de les tres branques de recerca de la numismàtica esmentades al principi de l’article no pot prescindir de l’estudi simultani de la documentació (escrita o arqueològica) amb l’observació material de les monedes conservades, identificant les seves empremtes i identificant el seu mètode de fabricació. La connexió entre els dos tipus de fonts —documentació i monedes físiques— hauria de permetre una aproximació més precisa de l’investigador a la realitat. El fet de treballar només amb un dels dos tipus de fonts ens pot menar a l’equivoc, perquè cadascun pateix

Miquel; Retamero, Fèlix. “From cops to coin: which way back?”. *Gaceta Numismàtica*, 12 (1996): 60; Retamero, Fèlix. *La contínua il·lusió...*

43. Hendy, Michael. “From Public to Private: the Western Barbarian Coinages as a Mirror of the Desintegration of Late Roman State Structures”, *The Economy, Fiscal Administration and Coinage of Byzantium*. Northampton: Variorum Reprints, 1989: VII, 29-78.

44. Un dels motius assenyalats per Hendy per justificar aquesta participació privada era el comprovar la proliferació de seques a l’època merovingia i carolíngia (Hendy, Michael. “From Public to Private...”: 39, 74). Hendy argumentava que la profusió de llocs d’emissió equivalia a la profusió de poders polítics locals, ja que els considerava poders privats.

45. Desenvolupant el fil d’aquesta teoria, els autors assenyalen les resistències a la monetarització com a element característic de la moneda feudal. Les resistències a la monetarització han estat ben assenyalades per Bisson (Bisson, Thomas N. *Conservation of coinage...*; Bisson, Thomas N. “La monnaie fiscale: les structures régionales à l’aube de l’État medieval (1150-1250)”, *Rythmes de la production monétaire, de l’antiquité à nos jours: actes du colloque international organisé à Paris (du 10 au 12 janvier 1986)*, Georges Depeyrot, Tony Hackens, Ghislaine Moucharte, eds. Louvain-la-Neuve: Publications d’histoire de l’art et d’archéologie de l’Université Catholique de Louvain, 1987: 511-520; Bisson, Thomas N. “Els orígens de l’impost sobre la moneda a Catalunya: Una reconsideració”. *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 16-17 (1996): 301-310) per als comtats catalans, a partir del moment en que les autoritats emissores de moneda van establir impostos, com el monedatge, que tenien com a missió compensar les possibles pèrdues provocades per la renúncia a alterar arbitràriament les condicions que l’Estat imposa a la moneda com a pagament fiscal. Hi va haver resistències i pactes. Però tot això l’únic que demostra és que la funció comercial de la moneda estava supeditada a la funció fiscal. Vegeu també, sobre aquesta qüestió, la taula rodona organitzada pel *Laboratoire de Médiévistique occidentale de Paris* —LAMOP— (Feller, Laurent, dir. *Calculs et rationalités dans la seigneurie médiévale: les conversions de redevances entre x^e et xve siècles*. París: Publications de la Sorbonne, 2009).

de limitacions que enterboleixen la comprensió dels fets que presenten. Per exemple, el document escrit no sempre és efectiu. Molts documents són plens d'intencions fallides, encara que presentin la versemblant forma d'una ordre, una sentència, o una disposició plenament plausibles. I això inclou primers esborranys, modificats posteriorment en uns termes desconeguts, o voluntats polítiques fermes però impossibles de complir, o promeses que mai es van fer realitat.⁴⁶ Els estudis numismàtics basats només en la documentació escrita difícilment poden comprovar l'efectivitat de les actuacions monetàries extretes dels papers. Per exemple: Es va complir tal ordre per a fabricar aquella emissió monetària? Van ser efectives les disposicions per tal de prevenir la falsificació i alteració de la moneda, tan habitual aquell any?

El document escrit ens pot confondre, però les monedes físiques ens enganyen encara més sovint. És quelcom que ha passat desapercebut per molts numismàtics que s'han dedicat a aquesta matèria.⁴⁷ Sense la confirmació de la documentació escrita no hem de considerar com a certesa absoluta cap paradigma numismàtic, per repetit o difós que sigui. Aquesta prudència l'hem après (o hauríem d'haver après) de les emissions de moneda modernes i contemporànies, molt més ben documentades que les antigues o les medievals. Els exemples són molt abundants i pertorbadors. Per exemple, monedes fabricades l'any 1823, durant el Trienni Liberal, duïen la data 1814;⁴⁸ els croats batuts a Barcelona el 1584 duïen el retrat de Ferran el Catòlic i una epigrafia gòtica regular pròpia del segle XV;⁴⁹ les monedes d'argent i de billó del regne de Castella van continuar duent el nom d'Isabel i Ferran, els Reis Catòlics, fins el 1566;⁵⁰ els menuts municipals de Puigcerdà batuts l'any 1642, durant la Guerra dels Segadors, duen la data 1576,⁵¹ entre d'altres. Aquest és el primer engany, segurament el més important de tots. És un engany fruit de diverses causes. La primera i més evident és que les monedes no es fabriquen sempre al mateix temps que les matrius i encunys que graven llurs empremtes. De vegades, n'hi ha prou amb un desfasament de pocs mesos per a confondre i equivocar la narració dels fets. Quan el decalatge és d'uns quants segles, el resultat historiogràfic pot ser absurd, en el millor dels casos, o greument equivocat, en la majoria d'ells. Hi ha una segona causa, no tan evident, que és que no sempre convé gravar la veritat (o la realitat) als tipus i llegendes de les monedes fabricadores, ni tampoc sempre convé canviar llurs empremtes sense un motiu favorable. Finalment, una tercera i darrera causa és la conservació de tipus monetaris immobilitzats durant dècades o, fins i tot, segles per tal de demostrar, a primer cop d'ull, que l'autoritat emissora manté la qualitat de la moneda, com havia promès, sense canviar-hi el més mínim detall.⁵²

46. I això passa fins i tot avui en dia. Un exemple és la moció presentada el 25 d'octubre de 2005 al Parlament europeu, recolzada per més de la meitat dels eurodiputats, que demanava a la Comissió Europea i al Banc Central Europeu reconèixer la necessitat de la introducció de bil·lets d'un i de dos euros. Però com que el Banc Central Europeu no és directament responsable davant del Parlament ni tampoc davant de la Comissió, senzillament va ignorar la moció i petició.

47. No és el cas del manual francès de referència, de Marc Bompaire i Françoise Dumas (Bompaire, Marc; Dumas, Françoise. *Numismatique médiévale: monnaies et documents d'origine française*. Turnhout: Brepols, 2000), que tracten algunes d'aquestes dificultats (*pièges*) amb l'extensió que es mereixen.

48. Sanahuja, Xavier. "La seca constitucional de Barcelona (1822-1823)". *Acta Numismàtica*, 27 (1997): 111.

49. Sanahuja, Xavier. "Ducats i principats catalans...": 105-133.

50. Beltrán, Antonio. "Ensayo sobre la cronología de las monedas castellanas a nombre de Fernando e Isabel". *Numisma*, 7 (1953): 37-56.

51. Sanahuja, Xavier. "Els menuts de Puigcerdà amb data 1576". *L'Ardit*, 12 (1999): 25-30.

52. Bisson, Thomas N. *Conservation of coinage...*

Un segon engany és el resultat de no comprendre que una moneda no va circular necessàriament només l'any en que fou fabricada, i en un únic territori, sinó que les vicissituds de la història podien haver-la dut a circular en segles i espais geogràfics molt distints dels originaris. I no em refereixo a una circulació accidental o residual, sinó a una circulació plenament legal i intencionada. Per exemple, a casa nostra, algunes monedes fabricades a Castella durant el segle XVI no van tenir circulació efectiva a Catalunya fins el 1718,⁵³ dos-cents anys més tard del que hauria pronosticat una anàlisi estratigràfica en una prospecció arqueològica que no hagués tingut en compte les vicissituds circulatòries de les monedes físiques.

Un tercer engany es mostra menys important al ser, probablement, més fàcilment detectable. Es tracta de la confusió que provoquen aquells objectes monetiformes, com getons, fitxes, medalles o segells, que en un moment determinat poden passar com a monedes. En aquests casos, l'engany es pot evitar fàcilment a força de descriure i catalogar amb precisió les monedes autèntiques existents.

Finalment, un quart engany també es pot evitar mitjançant l'acurada catalogació i descripció de les monedes legítimes. Es tracta de la identificació de les monedes falsificades, tant aquelles concebudes per a circular en el moment que tocava com les de recent fabricació, sorgides per enganyar col·leccionistes i estudiosos.⁵⁴ Pel que fa a les monedes falsificades a l'època que circulaven cal tenir present que, com mostren els documents escrits, eren el signe visible d'un fenomen àmpliament estès i continuat a tota l'època medieval, moderna i contemporània. Cal tenir en compte que, de falsificacions monetàries (avui, ahir i demà) n'hi ha de tres tipus.

El primer tipus és de les falsificacions realitzades per especialistes experts, que obtenen un acabat morfològic gairebé exacte a l'original.⁵⁵ El segon tipus és el d'aquelles falsificacions realitzades per operaris traçuts, que assoleixen un bon acabat formal, però lleugerament distint de l'original. El tercer i darrer tipus és el de les falsificacions realitzades per personal inexpert, l'obra resultant dels quals es reconeix a simple vista com a fraudulenta.

L'investigador numismàtic no s'ha de preocupar massa per les falsificacions dels tipus 1 i 3. Les del primer tipus passen per autèntiques i ni tan sols solen plantejar dubtes; les del segon tipus s'identifiquen fàcilment com a falses. El problema rau en les falsificacions del tipus 2, perquè es tracta de monedes ben acabades, amb aparença d'autenticitat, però distintes de les encunyacions legals. Quan aquestes falsificacions són abundants és fàcil que siguin considerades legítimes i produïdes per les autoritats emissores competents, causant una distorsió de la recerca numismàtica. Per a distingir aquestes falsificacions del tipus 2 de les encunyacions legítimes cal aplicar el mètode científic en el transcurs de la recerca.

Totes aquelles peces que presentin elements aliens a les característiques de la fàbrica o seca legítima hauran de ser considerades falses, per ben realitzades que semblin. Per tal d'establir quins

53. Vegeu sobre aquesta qüestió un bon article de Felip Mateu Llopis (Mateu, Felip. "Les primeres encunyacions barcelonines de Felip V. Documents per a llur estudi (1704-1705)". *Estudis Universitaris Catalans*, 18 (1933): 92-104) i també una aportació documental relativa al procés de substitució de la moneda catalana per la castellana l'any 1718 (Sanahuja, Xavier. "Barcelona, any 1718". *L'Arxip*, 18 (2003): 36-41).

54. Vegeu un exemple dels casos esmentats a continuació en un recent treball (Sanahuja, Xavier. "Las grandes falsificaciones del vellón castellano en los siglos XVI y XVII". *Gaceta Numismática*, 184 (2012): 15-29). La falsificació de moneda apareix contínuament en els grans tractats numismàtics, però específicament cal llegir l'aportació, per bé que principalment centrada a l'època moderna, d'Albert Estrada (Estrada, Albert. *La lluita contra la moneda falsa a la Barcelona de Felip II (1598-1621)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2011 [versió espanyola editada a: Vic: Eumo, 2012]).

55. De vegades, aquestes falsificacions expertes eren ordenades per sobirans estrangers, enemics i/o veïns, sovint a les mateixes cases de moneda oficials (per exemple és el cas documentat a: Sanahuja, Xavier. "L'arrendament de les encunyacions d'or de Perpinyà a Pere Blan entre 1352 i 1365". *Acta Numismática*, 26 (1996): 147-160).

són els elements característics de cada fàbrica o seca emissora n'hi haurà prou amb l'observació del major nombre possible de monedes. Així, les característiques més recurrents seran les que ens indicaran la legitimitat de les peces, ja que, en la immensa majoria dels casos, la producció dels falsaris sempre ha estat quantitativament inferior a la producció oficial i legítima. Els estudis numismàtics basats només en l'observació de les monedes físiques tendeixen per naturalesa a l'absurd quan intenten transcendir els objectius merament descriptius per intentar assolir fites més elevades d'interpretació històrica.

1.3.2 Fonts secundàries: especial dificultat

Entre els documents escrits hom pot trobar un tipus específic de fonts que cal analitzar amb molt de compte. Em refereixo als tractats i compendis tècnics sobre la moneda i també a les cròniques narratives que contenen algun episodi relacionat. No dono massa importància a aquest tipus de fonts, més enllà d'esdevenir testimonis d'algun fenomen monetari puntual, sobretot perquè aquest tipus de fonts solen patir d'uns mals que es repeteixen sovint (i que no sempre han estat ben ponderats entre els historiadors). La limitació consisteix en que els tractadistes tendeixen sempre a considerar que un passat utòpic fou sempre millor que el present contaminat de modernitat.⁵⁶ I no em refereixo només als tractadistes medievals o moderns, sinó també als contemporanis. Per exemple, Cristòfol Massó Escofet defensava, l'any 1962, el patró or perquè feia responsable la relativament recent introduïda moneda fiduciària (els bitllets de banc) de la inflació, tant per la necessitat de trobar una via fàcil per part dels governs a l'hora d'eixugar el seu dèficit, com per la inestabilitat del paper davant dels mercats internacionals (on sovintegen les oscil·lacions especulatives), com també per l'excés resultant de creació de crèdit bancari.⁵⁷ El cas és paradigmàtic d'allò que llegim als tractats i cròniques: els problemes actuals són per culpa d'haver abandonat pràctiques antigues; no hi ha noves

56. Aquesta qüestió l'he tractat anteriorment (Sanahuja, Xavier. "La moneda com a origen de crisis alimentàries?", *Crisis alimentàries en la Edad Media: modelos, explicaciones y representaciones*, Pere Benito, ed. Lleida: Milenio, 2012: 221-230). Quan parlo de tractats no em refereixo a aquells manuals tècnics, dedicats a explicar operacions matemàtiques, mercantils o de fosa i aliatge de metalls, com per exemple els d'Andreu (Andreu, Joan [Juan Andrés]. *Sumario breve de la práctica de la aritmética de todo el curso del arte mercantil bien declarado, el cual se llama Maestro de Cuento*. València: Joan Jofré, 1515), Vataloll (Vatallol, Joan. *Practica mercantilvól composta e ordenada per en Joan Vataloll de la ciutat de Mallorques*. Palma de Mallorca: Antiga Impremta Soler, facsímil 1521), Aurel (Aurel, Marc. *Tratado muy útil y provechoso para toda manera de tratantes y personas aficionadas al contar; de reglas breves de reducciones de monedas y otras reglas tanto breves quanto compendiosas*. València: Francisco Díaz Romano, 1541), Texeda (Texeda, Gaspar de. *Suma de arithmetica práctica y de todas mercaderías, con la orden de contadores*. Valladolid: Oficina de Francisco Fernandez de Cordova, 1546), Pérez de Moya (Pérez de Moya, Juan. *Manual de contadores en que se pone en suma lo que un contador ha menester saber y una orden para que los que no saben escribir con oyrlo leer, sepan contar y convertir de memoria unas monedas en otras. Con unas tablas al fin en Guarismo y Castellano: para averiguar con facilidad las cuentas de los réditos de los censos y juros, según usanza de España y otros Reynos. Va tan exemplificado que qualquiera de mediana habilidad, con poco trabajo, aprenderá a contar sin maestro*. Sense lloc de publicació: sense editor, 1562), Roca (Roca, Antich. *Aritmetica por Antich Roca de Gerona compuesta y de autores recopilada: prouechosa para todos estados de gentes. Va añadido un compendio para tener y regir los libros de cuenta, traduzido de lengua francesa en romance castellano*. Barcelona: Claudio Bornat, 1564), Arfe (Arfe, Juan de [Joan Arphe]. *Quitador de la plata, oro y piedras*. Valladolid: Alonso y Diego Fernández de Cordova, 1572), Eleyzalde (Eleyzalde, Miguel. *Guía de los contadores donde se contienen muchas y muy provechosas reglas de cuenta, guarisma y castellana, declaradas por práctica muy fácil de entender con muchos exemplos muy necesarios, con el valor de las monedas de España y de los demás reynos della*. Madrid: Pierres Cosin, 1579), o Cortés (Cortés, Jerónimo [Jeroni]. *Compendio de reglas breves, con el arte de hallarlas e inventarlas, así para las reducciones de monedas del Reyno de Valencia, Aragón, Barcelona y Castilla, como para las demás monedas de los otros reynos, muy útil y necesario a todo género de tratantes, con muchas preguntas y respuestas de números*. València: Herederos de Ioan Navarro, 1594), sinó a les obres ideològicament actives que reflexionen sobre el concepte i utilitat de la moneda dins de la societat.

57. Massó, Cristòfol. *Inflació monetària*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1962.

propostes, són millors les del passat (tot i que, òbviament i paradoxal, han fracassat i desaparegut).⁵⁸ Òbviament, malgrat el ressò mediàtic, qualsevol intent de tornar al passat sol acabar fracassant, sovint en el seu estadi inicial. No val la pena sobreestimar aquells tractadistes que, a la pràctica, no van tenir cap influència en el desenvolupament dels fets estudiats.⁵⁹

És cert que faria trampa si no justificués amb una mica més de precisió el meu posicionament sobre aquest tipus de fonts. Posaré uns exemples breus. El primer cas, molt proper, és el d'Arnau de Capdevila, autor d'un tractat, l'any 1437, recurrentment citat en totes les obres historiogràfiques sobre la moneda catalana.⁶⁰ Entre altres qüestions més tangibles, Capdevila es queixava que un dels mals de la moneda catalana del segle XV era l'haver abandonat la justa relació entre valor intrínsec i valor circulatori de les monedes. En aquesta ocasió, part de les seves receptes sí que van ser aplicades en diverses fases durant la segona meitat del segle XV, però el pas definitiu, el que consistia en projectar i fabricar monedes que respectessin el just valor intrínsec del seu valor circulatori, va acabar només en un assaig. És cert que l'assaig arribà molt lluny, havent fins i tot aconseguit el permís reial, i havent decidit les espècies monetàries en circulació de nova creació. Però a l'hora de dur-lo a terme, no van poder. No sortia a compte, no era realista. Un segon exemple proposat és el del cronista musulmà Al-Maqrizi (1364-1442), el qual ens assabentà de la fam a l'Egipte mameluc contemporani.⁶¹ Al-Maqrizi explicava que la crisi alimentària de la seva època fou causada per l'inepte govern, la corrupció política i, també, per causes naturals com la poca crescuda del riu Nil. Però l'autor emfasitza que la crisi monetària fou una de les causes de la fam. Pel que fa a la política monetària Al-Maqrizi era un nostàlgic utòpic, com tants d'altres, que pregonava el retorn al Damasc omeia de l'any 696. L'únic problema és que ell vivia pels volts de l'any 1400 i en un Egipte integrat amb altres estats musulmans i cristians dins unes xarxes comercials evolucionades. Així, Al-Maqrizi acusava la recent moneda fiduciària, introduïda pocs anys enrere, com la principal causant de la inflació i de la crisi monetària, al mateix temps que enyorava les monedes que creia veritablement útils per a

58. I continua passant avui en dia: durant la crisi econòmica iniciada l'any 2008 a Catalunya i a Europa, posicions polítiques de l'extrema esquerra i de l'extrema dreta del Continent coincidiren a demanar la fi de l'euro com a moneda única i el retorn a les monedes estatals.

59. De la recerca de Sargent i Velde (Sargent, Thomas. J.; Velde, François R. *The Big Problem of Small Change*. Princeton: Princeton University Press, 2002) hom adverteix una evolució dels assajos monetaris a Europa des de l'època medieval fins a l'actualitat que ratifica el fracàs constant de voler retornar al passat.

60. De fet, Arnau de Capdevila és autor de dos tractats sobre la moneda l'any 1437, que són que: "Tractac é compendi fet de les monedes per lo qual pot esser mes é comprès com un regne ó pàtria pot esser robat é gastat per art de billoneria, é axi mateix com ne pot ésser preservat si diligentment es advertit, attès ó entès" (20 de març) i "Lo present tractac é compendi es de matèria de monedas en lo qual és mostrat que més val bona moneda que falça, é lo billoner quina art té de traurer la bona moneda de la flaca moneda; é fonch fet é ordenat a XV del mes de juliol del any de la nativitat del nostre MCCCCXXVII" (14 de juliol) (Zulaica, Fernando. "Propuesta para reorganizar el sistema monetario en Cataluña: el "Tractat e compendi" de Arnau de Capdevila", *Actas del VII Congreso de la Asociación de Historia Económica*. (Zaragoza, 19-21 de septiembre de 2001). Saragossa: Universidad de Zaragoza, 2001: 2-3).

61. El seu llibre és *Eghathatt Al Omma be Kashf Al Ghomma* ("Tractat de les fams que han succeït a Egipte"), estudiat per Josep Maria Salrach (Salrach, Josep Maria. *La fam al món. Passat i present*. Vic: Eumo, 2009), i ens serveix per reprendre la pregunta de quins són els factors que causen o incrementen les caresties o les fams en un moment determinat. Es tracta d'una pregunta que al llarg del temps ha suscitat moltes hipòtesis, i que tradicionalment han estat relacionades amb aquells processos que intervenen en un context de declivi de la disponibilitat d'aliments (context conegut amb l'acrònim anglès FAD). Ara bé, un context FAD no explica perquè només una part de la població és exposada a la fam o a la carestia, mentre que una altra part no ho és. Per tal de donar resposta a aquesta anomalia, economistes i historiadors han assenyalat noves explicacions basades en un alternatiu context de declivi de les opcions d'accés als aliments (context conegut com a FED). En un context FED les opcions d'accedir als aliments, com ara els diners per comprar-los, el transport per a accedir-hi, cauen bruscament en una part, més o menys important, de la població d'un territori. Dins del conjunt de processos FED també s'hi ha inclòs la moneda, encara que segurament d'una manera poc meditada (Sanahuja, Xavier. "La moneda com a origen de crisis...": 221-230).

fixar els preus de les coses, és a dir, les monedes d'or i argent. Creia, més específicament, que la nova moneda fiduciària, de coure pur, creada amb males intencions especuladores, disparava els preus i feia caure la capacitat adquisitiva de la gent. Aquesta darrera creença, però, es basava en uns exemples desafortunats. Així, Al-Maqrizi es dolia que un capital de 1.000 dirhems d'abans en peces de plata valia més de 3.000 dirhems de després en peces de coure. L'exemple de l'autor és compatible amb una pujada de nominal de preus però en cap cas serveix per a descobrir-hi un declivi de la capacitat adquisitiva de la població. El recurs a la moneda fiduciària era pioner al segle XV i ja assenyalava el mateix camí que haurien de seguir tots els països del món, en un moment o altre de la seva història, de resultes de la necessitat d'incrementar l'ús de la moneda en les activitats quotidianes de la població.⁶²

Un darrer comentari ha de fer referència a compilacions, cròniques i cronicons que hom pot utilitzar de manera puntual, exclusivament per a assenyalat l'existència d'algun fenomen monetari en concret. Cal anar molt amb compte amb aquest tipus de fonts escrites; moltes d'elles són farcides d'errors, tant d'interpretació com de transcripció. Potser se'm pot retreure un excés de generalització sobre aquesta qüestió, però la meua immersió en aquest tipus de fonts m'ha mostrat un panorama ple d'imperficcions. Per exemple, a Catalunya, en el període estudiat, el compendi que conté més esments monetaris és l'anomenat *Rúbriques de Bruniquer*,⁶³ les quals, però, són farcides d'imprecisions que avui han esdevingut més visibles gràcies a la publicació d'una de les seves parts, la corresponent a la Guerra dels Segadors.⁶⁴ Efectivament, moltes de les rúbriques monetàries referides a aquella època són equivocades de dia o, fins i tot, de mes.⁶⁵ Ho sabem perquè s'han conservat els acords municipals originals dins dels llibres d'actes del Consell barceloní i s'ha pogut comparar la veracitat, per exemple, de la datació precisa dels fets esmentats. I pel que fa a les cròniques de records i memòries, la credibilitat encara em sembla més qüestionable. Fins i tot alguns autors que escriuen sobre el que passava uns anys enrere, de quan ells eren joves, semblen no recordar absolutament res versemblant del que va passar.⁶⁶ Un cas paradigmàtic és Vicencio Juan de Lastanosa.⁶⁷ Aquest autor publicà el seu *Tratado* en vida, el qual consistia principalment en l'observació de les monedes conservades a la seva època, amb l'afegit de la lectura d'algun document escrit. El que sorprèn de Lastanosa és que, al tractar diversos aspectes contemporanis seus, ens assabentem de fets que són impossibles.⁶⁸ Per exemple, escriu que durant el regnat de Felip III (IV) —el regnat de la seva vida— circulaven a Aragó dos tipus de diners

62. Respecte a Al-Maqrizi i la crisi alimentària descrita, no es tracta d'afirmar que no es produí una crisi monetària relacionada amb l'alimentària, però sí que la primera podria haver estat conseqüència i no causa de la segona. En qualsevol cas, el retorn als orígens omeies que reclamava l'autor no podria ser cap solució de futur per als problemes de l'Egipte del segle XV.

63. *Rúbriques de Bruniquer. Cerimonial dels magnífics consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, ed. Francesc Carreras i Candi, Bartomeu Gunyalons. Barcelona: Impremta d'Henrich, 1912-1916 (5 volums).

64. Crusafont, Miquel. *Història de la moneda de la guerra dels Segadors (Primera República Catalana)*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 2001.

65. De tota manera, i per error, moltes de les rúbriques incorrectes també foren incloses, duplicades, en el corpus documental d'aquesta obra.

66. Aquesta dificultat no és només inherent als protagonistes pretèrits ¿Quanta gent que va viure uns fets similars se'n recordaria avui en dia? No tinc la resposta però me la imagino, extrapolant-la de les respostes que, als anys seixanta, obtingué Antoni Turró (Turró, Antoni. *Les emissions monetàries oficials de la guerra Civil (1936-1939)*. I: Andorra, Illes Balears i Catalunya (Generalitat i locals). Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 2007) quan preguntava als habitants de determinada població si recordaven les emissions de moneda municipal del 1937, generalitzades per tot Catalunya.

67. Lastanosa, Vicencio Juan. *Tratado de la moneda jaquesa*. Saragossa: sense editor, 1681 (Reimpressió a: València: Librerías París-Valencia, 1987).

68. Sanahuja, Xavier. "Reconsideración de la moneda jaquesa de vellón de época moderna (1519-1717)". *Numisma*, 247 (2003): 87-104.

menuts similars però de distint pes (10,50 i 21 grans). Però els documents i les monedes conservades desestimen aquest fet. És cert que els errors són produïts per haver-se redactat les compilacions, memòries o cròniques en la llunyania temporal. Una llunyania que de vegades és moderada, com hem vist en el cas de Lastanosa, però més que suficient per distorsionar els fets. En canvi, no passa el mateix amb els dietaris, que són escrits quotidianament (encara que no sempre) i que, per tant, cal considerar-los nets d'incorreccions més enllà de les interpretatives.⁶⁹

1.3.3 El crèdit dels estudis numismàtics

Les investigacions sobre la moneda han estat tradicionalment realitzades per un grup reduït d'especialistes. L'especialització en qualsevol camp de la història acostuma a convertir l'investigador en el referent a partir del qual es basteixen les obres de caràcter general. Ara bé, quan el grup d'especialistes en un determinat tema és massa reduït —i això és el que succeeix en la Numismàtica— es produeix un fenomen paradoxal: els avenços obtinguts per aquests especialistes són certament els únics que poden ser admesos com a paradigma, però al mateix temps són examinats amb reticència i sovint no són incorporats científicament fins després d'un temps considerable. La reticència es deu a la inseguretat de saber si les qualitats del reduït nombre d'especialistes són suficients. No s'ha de retreure pas aquesta precaució. Algunes veritats inqüestionables, que tothom ha acceptat sense preguntar-se per la seva veracitat, han resultat ser falses. El propi Josep Salat, el primer dels numismàtics catalans moderns, era conscient d'aquesta dificultat i ho expressava així:

Quando se habla de noticias históricas y poco conocidas (como es la numismática catalana), es preciso presentar documentos auténticos, para que las noticias tengan autoridad y peso; porqué en estas y otras materias sucede, que algunos lectores creen lo que se les dice, y otros suspenden el asenso. Nadie debe agraviarse de que se juzgue así, porqué una infinidad de noticias históricas que años atrás se tenían por verdaderas, en el día no se han hallado tales, y apuradas y examinadas á la luz de la buena crítica, han resultado fabulosas.⁷⁰

La prudència a l'hora d'acceptar noves aportacions numismàtiques ha d'exigir la verificació de les principals entitats numismàtiques de cada país, especialment d'aquelles que es dediquen a publicar llibres i revistes autoexigents científicament.⁷¹

69. A Catalunya, és el cas del *Manual dels Novells Arditis (Manual de novells Arditis, vulgarment apellat Dietari de l'Antich Consell barceloní)*. Barcelona: Impremta d'Henrich, 1892-1975, 28 volums), dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (Sans Travé, Josep Maria, dir. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Volum I. Anys 1411 a 1539*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1994; Sans Travé, Josep Maria, dir. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Volum II. Anys 1539 a 1578*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1994; Sans Travé, Josep Maria, dir. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Volum III. Anys 1578 a 1611*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1996) o del *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà* (Galceran, Salvador. *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1977).

70. "Quan es parla de notícies històriques i poc conegudes (com és el cas de la numismàtica catalana), cal presentar documents autèntics, per a que les notícies tinguin autoritat i pes; perquè en aquestes i altres matèries succeeix que alguns lectors creuen el que se'ls diu, i altres suspensen l'assentiment. Ningú ha d'agreuja-se que es jutgi així, perquè una infinitat de notícies històriques que anys enrere es tenien per veritables, actualment no s'en consideren, i apurades i examinades a la llum de la bona crítica, han resultat ser meres fabulacions". Salat, Josep. *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña, con documentos justificativos*. Barcelona: Antoni Brusi, 1818: II, III (re-editat a: Madrid: J. R. Cayón, 1982).

71. Només a tall d'exemple, és el cas de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics a Catalunya, la *Sociedad Iberoamericana de Estudios Numismáticos a Espanya*, la *Société Française de Numismatique* i la *Société d'Études Numismatiques et Archéologiques a França*, la *Royal Numismatic Society* a Anglaterra, etc.

2. Les tres branques de la numismàtica. Síntesi de l'evolució els darrers 100 anys

En el transcurs de l'evolució de la numismàtica, la branca dedicada a explicar l'origen, evolució, i protagonisme de la moneda dins de la societat ha sigut la més tardana en aparèixer. Malgrat això, cal situar-la en primer lloc pel fet d'haver esdevingut la més essencial i influent en el discurs històric actual. De les tres branques també és la més influenciable per les distintes teories sobre l'origen de la moneda que he esmentat anteriorment.

2.1 Primera branca: La història de la moneda (i l'impacte de l'obra de Peter Spufford)

En aquesta branca no és tan important disposar d'un corpus numismàtic de les monedes conservades ni poder identificar amb precisió un exemplar en concret. És més satisfactori conèixer l'evolució dels sistemes monetaris i llur relació amb activitats humanes com el comerç, l'estalvi, el finançament, el crèdit, o la fiscalitat. A diferència de la primera branca, els partidaris d'aquesta segona han defugit sovint el mot "numismàtica", fins i tot avergonyint-se, al considerar-lo un mot equivalent a una activitat descriptiva, poc útil i tancada al progrés desitjable del paradigma històric. Els seus seguidors han preferit utilitzar les denominacions "història de la moneda" (sempre en singular) o "història del diner". El canvi d'orientació promogut per aquesta segona branca és perceptible en tots els àmbits relacionats amb la numismàtica. Per exemple, les col·leccions públiques de monedes havien estat reunides, al segle XIX, en forma de gabinets numismàtics, uns indrets a mig camí entre els museus i els dipòsits que complien amb la funció que els estudiosos de la moneda reclamem: és a dir convertir-se en arxius protectors i receptors de les fonts numismàtiques. A l'allunyar-se de l'estudi material de les monedes, aquestes han deixat de ser un document històric fabricat en sèrie per a convertir-se en un tresor singular i de valor incalculable. Al ser més desconegudes, són conseqüentment més sacralitzades. En lloc dels arxius històrics, les monedes es conserven als anomenats "museus del diner" o fins i tot, a les seccions corresponents dels museus d'art.⁷²

Una part important de l'èxit d'aquesta branca cal cercar-lo en la participació d'historiadors reconeguts internacionalment. Així, per exemple, Henri Pirenne i Marc Bloch,⁷³ dos dels grans historiadors del segle XX, s'adonaren de la importància històrica de la moneda i la convertiren en objecte d'estudi o, si més no, de consideració i respecte. Bloch per exemple, afirmava que el fenomen monetari domina la vida econòmica; que són alhora *un symptome et un effet*,⁷⁴ donant a entendre que de vegades les qüestions monetàries detectades pels historiadors poden ser els símptomes d'una conjuntura econòmica (definida per altres factors com la demografia, la política, etc.), però que altres vegades aquestes qüestions monetàries poden ser les causants, les alteradores de la conjuntura. D'aleshores ençà l'element monetari ha estat considerat com un factor que cal valorar profundament en qualsevol assaig d'Història Econòmica.

Però la majoria d'autors que han tractat sobre aquests temes han escollit sempre un mateix i únic camí: considerar que la història del diner és el mateix que la història del comerç, i que el di-

72. Per exemple, a Catalunya, el Gabinet Numismàtic de Catalunya és actualment una secció del Museu Nacional d'Art i no pas, posem pel cas, de l'Arxiu Històric Nacional o del Museu d'Història de Catalunya.

73. Pirenne, Henri. *Mahomet et Charlemagne*. París-Brusel·les: Alcan-Nouvelle Société d'éditions, 1937; Bloch, Marc. "Le problème de l'or au Moyen Âge". *Annales*, 19 (1933): 1-32; Bloch, Marc. *Esquisse d'une histoire monétaire de l'Europe*. París: Armand Colin, 1954.

74. "un symptoma i un efecte". Bloch, Marc. *Esquisse d'une histoire...*: 7.

ner funciona partint de dos eixos: la llar consumidora i l'empresa productora.⁷⁵ Aquest enfoc, que s'anomena monetarisme, tendeix a menysvalorar el paper de l'Estat en les qüestions monetàries.

D'entre totes les obres dedicades a l'estudi de la història de la moneda destaca la de Peter Spufford (nascut a Hutton, Anglaterra, 1934),⁷⁶ professor a Cambridge fins el 2001 i considerat, literalment, com a autor de *definitive studies of money in the Middle Ages*.⁷⁷ I certament, la seva influència ha estat descomunal entre tots els sectors acadèmics europeus. La seva obra principal és *Money and its use in Medieval Europe*, extensa i profusament documentada, publicada el 1988 a Cambridge, i traduïda de seguida a l'espanyol (*Dinero y moneda en la Europa medieval*) i a d'altres idiomes europeus. És inevitable, doncs, dedicar-li alguns paràgrafs.

La tesi monetarista principal de Spufford consisteix en relacionar l'increment de la massa monetària a Europa (i per tant l'augment del seu ús) amb el descobriment de noves mines de metall preciós i amb l'increment de les activitats comercials. Per exemple, pel que fa a l'època tardoromana i dels regnes germànics, Spufford dubta del trencament bruscat de la circulació monetària a Occident per, segons el seu fil conductor, no haver de dubtar del trencament bruscat de l'activitat comercial.⁷⁸ Curiosament, però, aquest trencament circulatori sí el dóna per bo a Anglaterra, imagino pel fet de conèixer-lo millor.⁷⁹ O per exemple, referint-se al segle XII, Spufford diu textualment que *a great increase in the amount minted was the most obvious consequence of the vast quantities of new silver being mined in Europe from 1160s onwards*.⁸⁰ És a dir, que l'increment de l'ús de la moneda fou gràcies a que es van localitzar o explotar nous jaciments metàl·lics. Spufford aconsegueix resoldre bé els obstacles que es troba, gràcies a una utilització enginyosa del llenguatge. Per exemple, l'autor afirma, arran de l'augment de denominacions monetàries en circulació a la Baixa Edat Mitjana, que

*the transformation from a currency consisting of a single denomination to one consisting of a multiplicity of denominations was the natural corollary to the extreme complexity of urban transactions that developed over the thirteenth century.*⁸¹

La paraula clau de la sentència de Spufford és "transaccions", usada perquè ell considera que el protagonista de la història és el comerç. En una visió cartalista o fiscalista de l'evolució monetària, el mot "transaccions" caldria substituir-lo per "obligacions". La importància que Spufford dóna al comerç és màxima. Per exemple, a l'hora de parlar sobre els casos de freqüent renovació de la mo-

75. Nitsche, Roland. *Money*. Londres-Nova York: Collins-McGraw-Hill, 1970. Traduït i editat amb el títol *El dinero*: Nitsche, Roland. *El dinero*. Barcelona-Madrid: Noguer S. A., 1971.

76. Spufford, Peter. *Money and its use...*

77. Goodreads. "Peter Spufford". *Goodreads*. 12 Juny 2016 <http://www.goodreads.com/author/show/378972.Peter_Spufford>. Així és com se'l presenta també en altres portals virtuals de venda de llibres més usuals: Amazon, Abebooks, Fishpond, etc.

78. Spufford, Peter. *Money and its use...*: 22.

79. El trencament a la península Ibèrica, per posar l'exemple més proper, és molt evident (Metcalf, David M. "The coinage of the first and second suevic kingdoms: from Romanitas to Latinization", *Galicia: da romanidade a xermanización: problemas históricos e culturais. Actas do encontro científico en homenaxe a Fermin Bouza Brey*. Santiago de Compostela: Museo do Pobo Galego, 1992: 358-359; Pliego, Ruth. *La moneda visigoda*. Sevilla: Universidad de Sevilla, 2009: I, 75-79).

80. "un gran augment en la quantitat encunyada va ser la conseqüència més evident de les enormes quantitats de plata nova que s'ha extret a Europa des de 1160". Spufford, Peter. *Money and its use...*: 187.

81. "la transformació d'una moneda que consisteix en una sola denominació a una que consisteix en una multiplicitat de denominacions va ser el corollari natural de l'extrema complexitat de les transaccions urbanes que es van desenvolupar durant el segle XIII". Spufford, Peter. *Money and its use...*: 239.

neda per part d'algunes autoritats medievals, l'autor anglès reconeix, en primer lloc, que aquestes autoritats havien de ser necessàriament prou fortes i dominants en llur territori, però a continuació justifica la practicitat de la renovació mitjançant l'existència o no de possibilitats comercials al territori afectat, sense tenir en compte les necessitats financeres (guerres, projectes, concessió de privilegis) de les autoritats emissores:

In general frequent coinage renewal depended on a relatively strong central authority, a developing market structure (there were perhaps as many as a hundred weekly markets in twelfth century Poland, etc).⁸²

En resum, Spufford continua al llarg de la seva obra un procés, de caire monetarista, d'aquest tipus:

1. Es descobreixen i exploten nous jaciments metàl·lics
2. Es fabrica més moneda amb el nou metall
3. L'augment de la massa monetària fa augmentar el nombre de transaccions comercials
4. L'augment del comerç incrementa la demanda de monedes de diferents denominacions
5. Es descobreixen i exploten nous jaciments metàl·lics
6. Etcètera

És a dir, que l'ús de la moneda s'incrementa perquè apareixen noves mines de plata i perquè augmenta el comerç, però en cap cas es relaciona aquest increment de l'ús amb una voluntat política determinada. Dins d'aquest esquema l'autor hi encabeix el progressiu trànsit, entre els segles XII i XIII, de les rendes senyorials exigides en espècies cap a les rendes exigides en moneda però, curiosament, no s'adona de la contradicció inherent a aquest trànsit. Spufford recull les visions d'altres autors,⁸³ i s'adona que, a partir d'un moment determinat, l'exigència de rendes en diner fou una gran càrrega per a les famílies, obligades a recórrer al mercat per aconseguir moneda i poder satisfer les demandes senyorials.⁸⁴ La contradicció consisteix en que segons aquest procés, la necessitat de moneda seria anterior a l'obligació de recórrer al mercat i, per tant, capgira completament l'esquema mantingut en tot el llibre. Sense adonar-se de la contradicció, Spufford avança en el temps per concloure que l'increment de la massa monetària fou, a la fi, el fenomen que va permetre als estats el poder consolidar-se, créixer i modernitzar-se. Ell mateix posa un exemple del cas contrari, que és quan la manca de numerari dificulta la consolidació d'un poder fort, tot prenent el cas de la implantació del feudalisme: *The genesis behind the feudal organisation lies in the lack of gold coinage in the hands of the seventh-century Frankish kings, and the impossibility of continuing to pay the armies with coins.*⁸⁵

82. "En general, la renovació freqüent de les monedes depèn d'una autoritat central relativament forta, d'una estructura de mercat en desenvolupament (no hi havia potser més d'un centenar de mercats setmanals a Polònia al segle XII, etc.)". Spufford, Peter. "Local coins, and Foreign coins in Late Medieval Europe", *XII Internationaler Numismatischer Kongress (Berlin, 1997)*, Bernd Kluge, Bernhard Weisser, eds. Berlin: Staatliche Museen, 2000: 329.

83. Com per exemple les de Marc Bloch (Bloch, Marc. *Les caractères originaux de l'histoire rurale française*. París: Librairie Armand Colin, 1931), Robert Fossier (Fossier, Robert. *Les terres et les hommes en Picardie jusqu'à la fin du XIIIe siècle*. París-Lovaina: Nauwelaerts, 1968), o Pierre Toubert (Toubert, Pierre. *Les structures du Latium médiéval. Le Latium méridional et la Sabine du IXe à la fin du XIIe siècle*. Roma: Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, 1973).

84. Spufford, Peter. *Money and its use...*: 313-317.

85. "La gènesi darrera de l'organització feudal radica en la manca de moneda d'or en mans dels reis francs del segle VII, i la impossibilitat de continuar pagant els exercits amb diners". Spufford, Peter. "Local coins, and Foreign coins...": 30.

Per tant, pel que fa a la relació entre moneda i consolidació de les institucions, el procés de Spufford és:

1. Augmenta la massa monetària
2. Els governs se'n beneficien i consoliden el seu poder
3. Augmenta la massa monetària
4. Etcètera

O a l'inrevés. Decreix la massa monetària i els governs perden poder. És ben bé just al contrari del que exposa la teoria cartalista, segons la qual són les accions dels governs les que incideixen en l'increment o en la disminució de la massa monetària.

Un altre aspecte interessant dels analitzats per Spufford és el quan, on i perquè alguns estats europeus començaren a fabricar moneda fiduciària o sense valor intrínsec, de coure pur:

It is not surprising that it was at Venice, the greatest commercial city in Europe, that the striking of copper coins [in 1463], should have first been discussed, for throughout the second half of the fifteenth century Venice was the major European centre for the growing trade in the copper of the Alps and Carpathians, until it was supplanted by Antwerp in the first decade of the sixteenth century. It is, however, rather surprising that it was in Naples that the idea actually became a reality. It was in Naples, possibly already the largest capital city in Europe, that the first copper coins, cavalli, were struck in 1472. Once again it was clearly a matter of free choice and not of necessity, for quite enough silver existed in southern Italy at this time to mint traditional black money.⁸⁶

Deixant de banda l'oblit de les emissions de rals i ceitils de coure pur iniciades a Portugal des de, com a mínim, el regnat d'Eduard (1433-1438),⁸⁷ Spufford de seguida troba una explicació per a l'inici de les monedes de coure a Venècia i apunta que aquesta era la ciutat comercial més gran d'Europa, i un centre del comerç del coure. Però, en canvi, no n'ofereix cap per a les de Nàpols, l'inici de les quals indica que no era necessari, perquè hi havia prou plata com per no haver de prescindir d'ella, i que fou una lliure elecció, diguem-ne atzarosa, casual o arbitrària.⁸⁸ Spufford prioritza en tota la seva obra les explicacions de caire comercial o metal·lúrgic, però aquestes no sempre poden oferir respostes coherents per a un fenomen determinat.

86. "No és d'estranyar que l'encunyació de monedes de coure es va discutir primer a Venècia, el 1463, aleshores la major ciutat comercial a Europa. Al llarg de la segona meitat del segle XV, Venècia era el centre europeu més important, gràcies al creixent comerç de coure dels Alps i dels Càrpats, fins que va ser suplantada per Anvers, a la primera dècada del segle XVI. És, però, força sorprenent que va ser a Nàpols on la idea va esdevenir una realitat. Va ser a Nàpols, possiblement ja la més gran capital a Europa, on les primeres monedes de coure *-cavalli-* van encunyar-se el 1472. Una vegada més, va ser clarament una qüestió d'elecció i no per necessitat, per més que hi hagués suficient plata al sud d'Itàlia en aquest moment per a l'encunyació de diner negre tradicional". Spufford, Peter. "Local coins, and Foreign coins...": 372.

87. Aragão, Augusto Carlos Teixeira de. *Descrição geral e historica das moedas cinhadas en nome dos reis, regentes e governadores de Portugal*. Lisboa: Imprensa Nacional, 1874: I, 218; Grierson, Philip. *Coins of Medieval Europe*. Londres: Seaby, 1991: 191 (es tracta d'una versió evolucionada d'un primer treball: Grierson, Philip. *Monnaies du moyen Age*. Fribourg: Office du Livre, 1976).

88. Lucia Travaini creu que l'inici de les emissions de coure pur a Nàpols van ser causades perquè el mestre de la seca provenia de Ragusa, una ciutat on es fabricaven monedes de coure d'ús local des del 1281: *oltre che per i contatti diretti, anche per l'esperienza portata dal maestro della zecca Cotrugli raguseo* ("així a través de contactes directes i sinó també a través del coneixement del mestre de la seca Benedetto Cotrugli de Ragusa") (Travaini, Lucia. "Il ruolo di Ragusa-Dubrovnik nella creazione delle prime monete di rame a Napoli e Venezia nel Quattrocento", 'Puer Apuliae'. *Mélanges offerts a Jean-Marie Martin*, Errico Cuozzo, Vincent Déroche, Annick Peters-Custot, Vivien Prigent, eds. Paris: Centre de Recherche d'histoire et civilisation de Byzance, 2008: 735).

El paradigma Spufford sembla inamovible entre els historiadors de la moneda o del diner.⁸⁹ Un exemple triat a l'atzar és el de Catherine Eagleton i Jonhatan Williams, afirmen, en una síntesi de la història del diner promoguda pel *British Museum*, que durant els segles X a XII va augmentar l'ús del diner, el volum monetari i la velocitat de circulació, i que malgrat que la revitalitzada activitat vikinga hi va jugar un paper important, encara ho va ser més l'extracció continua d'argent nou, i el creixement del comerç local i internacional, exemplificat en fires importants com les de Xampanya.⁹⁰

Un segon exemple dels mateixos autors, és relatiu al segle XVI i a la coneguda balança comercial deficitària dels regnes hispànics, i mostra amb quina facilitat es desvinculen els fenòmens monetaris de les actuacions polítiques contemporànies. Eagleton i Williams encapçalen el capítol dedicat a l'època moderna amb aquest fragment extret de Martín González de Cellorigo:

*La causa de la ruina de España es que las riquezas se las lleva el viento, y siempre han cabalgado en él en la forma de escrituras contractuales, de letras de cambio, de plata y oro, en vez de bienes que puedan producir frutos y que, a causa de su mayor valor, atraen a los ricos de otras partes y así arruinan a nuestros habitantes. Por eso vemos que la razón por la falta de dinero de oro y plata en España es que hay demasiado del mismo y España es pobre porqué es rica.*⁹¹

És a dir, els autors es fan seus un fragment que justifica l'empobriment de la corona castellana moderna per l'activitat d'especuladors estrangers i no pas, posem pel cas, per una política absurda de la monarquia d'emprendre empreses caríssimes i poc productives, o per patir una balança comercial deficitària amb l'estranger.⁹²

Fins i tot Jacques Le Goff, en un obra recent, insisteix en el comerç com a fil conductor de l'evolució monetària de la societat occidental.⁹³ Com Spufford, Le Goff assenyala un gran canvi monetari al segle XIII però, lluny de relacionar-lo amb el desenvolupament dels Estats, el fa precedir a aquest desenvolupament:

C'est un tournant général de la chrétienté qui se retrouve dans le domaine monétaire. Les principaux signes sont, tout d'abord, la reprise de la frappe de l'or, et donc le retour au bimétallisme or/argent. Ensuite, on constate un développement du commerce, qui utilise essentiellement le monnayage d'argent. Enfin on constate un retour à l'État...⁹⁴

89. Entre d'altres, és el cas de: Day, John. *Monnaies et marchés au Moyen Age*. París: Imprimerie Nationale, 1994; Derville, Alain. *L'économie française au Moyen Age*. París: Ophrys, 1995; Contamine, Philippe; Bompaire, Marc; Lebecq, Stéphane; Sarrazin, Jean-Luc. *L'économie médiévale*. París: Armand Colin, 1993; Rodamilans, Fernando. "La moneda y el sistema monetario en la Castilla medieval". *Ab Initio* (2010): 22-83.

90. Eagleton, Catherine; Williams, Jonathan. *Money a History...*: 73.

91. "La causa de la ruïna d'Espanya és que les riqueses se les emporta el vent, i sempre han cavalcat en ell en la forma d'escriptures contractuals, de lletres de canvi, de plata i or, en comptes de béns que puguessin produir fruits i que, a causa del seu major valor, atraguessin els rics d'altres parts, i així arruïnen als nostres habitants. Per això veiem que la raó per la manca de diners d'or i plata a Espanya és que n'hi ha massa, i Espanya és pobre perquè és rica". Eagleton, Catherine; Williams, Jonathan. *Money a History...*: 162. La cita textual esta extreta de: González de Cellorigo, Martín. *Memorial de la política necesaria y útil restauración a la república de España*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1992.

92. Com han defensat des de fa temps autors com, a tall d'exemple, John H. Elliott (Elliott, John Huxtable. *Imperial Spain, 1469-1716*. Londres: Edward Arnold, 1963).

93. Le Goff, Jacques. *Le Moyen Âge et l'argent*. París: Perrin, 2010.

94. "Es tracta d'una usual tornada de la Cristiandat, que es retroba en el camp monetari. Els principals signes són, en primer lloc, la recuperació de l'encunayació d'or i, per tant, el retorn al patró or bimetal·lisme or / plata. Tot seguit, s'experimenta un desenvolupament del comerç, que essencialment utilitza les monedes de plata. Finalment, es constata un retorn a l'Estat...". Collin, Bruno. "Interview de Jacques Le Goff". *Numismatique et change*, 418 (2010): 24-25.

És a dir, el paper de l'Estat com a impulsor de l'ús monetari passa a un tercer pla, minimitzat per l'impacte del creixement del comerç i fins i tot, del batiment anònim i espontani de monedes d'or. De Le Goff encara val la pena destacar un altre fragment, que transcriu a continuació. Es tracta, com abans, de la resposta a una pregunta de Bruno Collin:

BC: *Au xiiiè siècle, vous scindez l'usage de l'argent en trois parties essentielles.*

JLG: *Oui. Le premier vise à l'acquisition de terres. Le second au souci de sécurité avec le financement des murailles de protection des villes. Et enfin, des oeuvres pieuses. Cette période est, d'ailleurs, marquée par l'apparition des ordres mendiants. Le terme signifie que ces gens vont vivre grâce à l'aumône dont ils vont utiliser une partie afin de soulager la population pauvre. En compensation de l'enrichissement de certaines classes de la société, l'église exigera d'elles la bienfaisance, essentiellement sous forme monétaire. Ce qui correspond à l'apparition de la 'monnaie noire' en billon qui est précisément celle de l'aumône. C'est aussi celle de la vie quotidienne en milieu rural...⁹⁵*

Deixant de banda l'explicació trinitària, que hauríem de prendre com un joc enginyós i no pas com una reflexió seriosa,⁹⁶ Le Goff arrodoneix i tanca els esquemes de Spufford. El creixement del comerç no acabava d'explicar per si mateix el perquè de la creixent necessitat i producció de moneda fraccionària i l'octogenari medievalista ens ofereix una resposta tant novel·lesca com desconcertant: que la moneda negra, de baixa llei i poc valor, servia per fer almoïna i per circular pel medi rural.⁹⁷

Per tancar aquest apartat vull reflexionar sobre un altre fenomen que hom pot detectar: aquesta fórmula "moneda=comerç", repetida tantes vegades entre els historiadors de la moneda o del diner, no és recíproca a l'hora d'alterar-ne els seus factors. Els historiadors del comerç no necessàriament han de recórrer a la moneda per explicar l'evolució del seu objecte d'estudi. Em limitaré a exposar dos exemples extrets de dos autors importants, l'un anterior a l'obra de Peter Spufford, Robert Sabatino Lopez, i l'altre posterior, Michael McCormick.

Robert Sabatino Lopez, a la seva obra *The commercial Revolution of the Middle Ages*,⁹⁸ començava reconeixent la importància de les monedes en el transcurs de la seva recerca, però només en tant que suport documental. Lopez opina que les monedes, en tant que mencionades en els documents i conservades en les col·leccions, constitueixen el mitjà més accessible per a prendre el pols de les primeres fases de la revolució comercial. Per exemple, ell es dona compte, a través dels estudis numismàtics, que per tota l'Europa catòlica, i sobretot a Itàlia, la llarga tendència deflacionària

95. "BC: Al segle XIII, vostè divideix l'ús de diners en tres parts essencials. JLG: Sí. La primera consisteix en l'adquisició de terres. La segona concerneix als problemes de seguretat amb els finançament de les murs per a la protecció de les ciutats. Finalment, a obres piadoses. Aquest període és, des d'aleshores, marcat per l'aparició dels ordres mendicants. Aquest terme significa que aquestes persones van a viure gràcies a les almoïnes, una part de les quals les utilitzaran per alleujar els pobres. A fi de compensar l'enriquiment de certes classes de la societat, l'Església exigirà a aquestes la caritat, principalment en forma monetària. Això va comportar l'aparició de 'moneda negra' en velló, que és precisament l'emprada en l'almoïna. També és l'emprada en la vida quotidiana a les zones rurals...". Collin, Bruno. "Interview de Jacques Le Goff". *Numismatique et change*, 418 (2010): 24-25.

96. Prefereixo creure que és un *divertimento* de l'autor i que no s'ho pren massa seriosament. La relació és molt clara: comprar terres=el pagès, construir muralles=el soldat, fer almoïna=el monjo; o si ho preferiu: Duby, George. *The Three Orders: Feudal Society Imagined*. Chicago: University of Chicago Press, 1981).

97. Quan en realitat la moneda menuda circulava (i circula) preferentment dins de les ciutats, que és a on es necessitava per a pagar petits impostos, peatges, i tornar el canvi en el comerç al detall.

98. Lopez, Roberto S. *La revolución comercial en la Europa Medieval*. Barcelona: El Albir, 1981. Traducció castellana de l'original en anglès: Lopez, Roberto Sabatino. *The commercial Revolution of the Middle Ages*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1971.

de l'alta Edat Mitjana es va invertir.⁹⁹ Però tot seguit afegia que el protagonisme de la revolució comercial l'havíem de buscar en altres innovacions més enllà de l'augment de massa monetària. En altres paraules, el subministrament de metall amonedat mai va cobrir la demanda i va ser el crèdit, finalment disponible en abundància, l'encarregat d'engreixar el mecanisme de la revolució comercial.¹⁰⁰

Lopez acabava deduït que la velocitat de la circulació monetària augmentà més ràpidament que el volum de béns i serveis.¹⁰¹ Per tant, la revolució comercial no partia de fenòmens monetaris, sinó de noves pràctiques mercantils (expansió del crèdit, nous instruments com la lletra de canvi, assegurances, etc.), mentre que la paral·lela emissió de monedes cada cop més rebaixades de contingut intrínsec es devia a d'altres causes no relacionades amb la revolució comercial, com per exemple (i això ho afegeixo jo) a una major confiança de l'usuari en el poder emissor de la moneda o també en la creixent necessitat de monedes de petit valor per fer front a les petites obligacions (que no necessàriament transaccions) quotidianes.

Un altre exemple més recent d'aquesta paradoxa de la no reciprocitat de la fórmula "moneda=comerç" el trobem en Michael McCormick,¹⁰² autor d'una completa història del comerç europeu altmedieval: *Origins of the European Economy*. McCormick ha dedicat tot un apartat a parlar de monedes, però no amb l'orientació que retrobem llegint Spufford. A McCormick li ha interessat repertoriar les troballes de monedes de l'època estudiada, òbviament ben identificades, per a poder provar, únicament, les relacions entre uns territoris i uns altres. Així doncs, McCormick ens ha mostrat que es pot fer una monografia sobre el comerç dels segles VI a X, per exemple, sense parlar de la moneda, excepte en el moment d'identificar les troballes de monedes musulmanes, bizantines i carolíngies, per poder demostrar el pas de mercaders d'aquests territoris per un determinat indret. McCormick ha tractat les monedes únicament com a mercaderia, o com a proves documentals d'algun altre fet rellevant, però no les ha tractat pas, per exemple, com a reactivadores del comerç. El seu comerç flueix, al llarg de la seva obra, sense la necessitat de les monedes.

Thomas J. Sargent i François R. Velde van sorprendre el món acadèmic amb un estudi sobre la moneda menuda (*The big problem of the Small Change*) que prescindia del comerç com a factor evolutiu.¹⁰³ Sargent i Velde van analitzar el problema de les crisis recurrents de moneda menuda (per mancança o excés) en circulació al llarg de la Història. És molt interessant la interpretació que ofereixen Sargent i Velde sobre el funcionament de la moneda en època medieval i moderna. Per exemple, ells expliquen que els governs altmedievals (no distingeixen entre senyors feudals, califes o emperadors) no pensaven en la moneda com un a mitjà d'intercanvi (o mitjà de comerç) sinó com a mercaderia de plata amb un valor determinat. Aquesta consideració obligava que tots els signes monetaris havien de tenir una relació de canvi estable segons el seu contingut i, com que això no era sempre possible, provocava recurrents caresties de moneda menuda. Cipolla, que fou l'inspirador del títol de l'obra de Sargent i Velde, proposà que la solució a la crisi de la moneda menuda calia buscar-la en la fabricació de *tokens* o fitxes substitutòries, recolzades pel govern, el

99. Lopez, Roberto S. *La revolución comercial...*: 112.

100. Lopez, Roberto S. *La revolución comercial...*: 113-115.

101. Lopez, Roberto S. *La revolución comercial...*: 114.

102. McCormick, Michael. *Orígenes de la economía europea. Viajeros y comerciantes en la Alta Edad Media*. Barcelona: Crítica, 2005 (versió castellana de l'original en anglès: McCormick, Michael. *Origins of the European Economy*. Cambridge (UK): Cambridge University Press, 2001).

103. Sargent, Thomas. J.; Velde, François R. *The Big Problem...*

qual hauria d'estar disposat a recanviar-les per bona moneda de valor superior. Sargent i Velde hi afegeixen dues condicions que són que la quantitat fabricada d'aquestes fixes no pot ser massa petita (per poder facilitar el canvi) ni massa gran (per no crear inflació).¹⁰⁴

El procés de construcció i implementació de la fórmula de Sargent i Velde explica també l'evolució dels assajos monetaris europeus des de l'època medieval fins al segle XX els quals, en una seqüència molt resumida, però continuada, es poden establir com es mostra a la taula 1.¹⁰⁵

2.2 Segona branca: Identificació i catalogació sistemàtica de les monedes

Als inicis, la numismàtica es dedicava exclusivament a la identificació i catalogació dels exemplars monetaris conservats al llarg del temps, bé per a interrogar-los històricament sobre els personatges del passat que apareixien a les empremtes, bé per a interrogar-los sobre llurs característiques metrològiques i extreure'n conclusions útils relacionades amb la pràctica monetària

Al segle XX, aquesta branca original va créixer i es va consolidar amb l'objectiu principal d'identificar i catalogar les monedes conegudes, esdevingudes documents històrics. Catalogar i ordenar no es tracta només d'una tasca mecànica, allunyada de la reflexió històrica. Un cop confeït, la visió de conjunt que proporciona un catàleg numismàtic pot permetre extreure'n conclusions i propiciar una nova síntesi o un nou paradigma de la disciplina. Aquesta primera branca ha continuat (també amb excepcions, però) utilitzant sempre el nom de "Numismàtica" per a definir la matèria que estudia.

Des de principis del segle XX, en aquesta branca de la Numismàtica han sobresortit els autors i les institucions del nord d'Europa, sobretot del món anglosaxó, tant anglesos (com el *British Museum*, el *Fitzwilliam Museum* de Cambridge, l'*Ashmolean Museum* d'Oxford) com nord-americans (la *Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, l'*American Numismatic Society*, o l'*American Hispanic Society*). Les revistes especialitzades i els catàlegs numismàtics sistemàtics propiciats per aquestes institucions, especialment els que abasten l'època antiga, són els de referència a tot el món.¹⁰⁶ I aquesta tendència continua ben viva actualment, en bona part emparada per la legislació d'aquests estats, permissiva en assumptes de patrimoni històric, però al mateix temps protectora de la conservació de la informació.¹⁰⁷

Pel que fa a l'època medieval, el numismàtic més representatiu ha estat Philip Grierson (Dublín, 1910-Cambridge, 2006). Nascut a Irlanda, però d'origen anglès, Grierson ha estat el màxim

104. Sargent, Thomas. J.; Velde, François R. *The Big Problem...*: 4-6.

105. L'esquema es meu, inspirat pels exemples que utilitzen Sargent i Velde al llarg de la seva recerca i del seu resum final (Sargent, Thomas. J.; Velde, François R. *The Big Problem...*: 373-374).

106. Per posar només uns pocs exemples: els catàlegs de la moneda romana imperial: *Coins of the Roman Empire in the British Museum*. Londres: British Museum, 1923-1975, 6 volums; o *The Roman Imperial Coinage*, editat en 10 volums i reeditat i millorat successivament des de 1923 per Spink de Londres (*The Roman Imperial Coinage*. Londres: Spink & Son Ltd. 1923-1994), 10 volums; o també moneda provincial: *The Roman Provincial Coins*. Londres-París: British Museum-Bibliothèque nationale de Paris, 1992-2007, 4 volums; així com el catàleg de la moneda bizantina: *Catalogue of Byzantine Coins*. Washington: Dumbarton Oaks, 1968-2006, 5 volums; i el catàleg de la moneda àrab (*Sylloge of Islamic Coins in the Ashmolean*. Oxford: Ashmolean Museum, 1999-2002, 10 volums, entre molts altres exemples).

107. Sobretot a la Gran Bretanya, on les lleis han facilitat que les troballes siguin comunicades a l'autoritat competent per a estudiar-les i decidir llur importància històrica, respectant la propietat privada de les persones. La *Treasure Act* de 1996 fou especialment redactada després de la popularització dels detectors de metalls i ha propiciat la publicació, adquisició i exhibició de troballes excepcionals per al patrimoni britànic Font: The British Museum. "The Treasure Act". *Portable Antiquities Scheme*. 12 Juny 2016 <<http://finds.org.uk/treasure>>.

exponent de la recerca numismàtica europea del segle XX.¹⁰⁸ Va posar al dia el manual d'Engel i Serrure continuant el mateix esquema de relacionar cada període històric amb una denominació monetària principal, i continuant aparentment també la generalitzada idea de relacionar l'evolució dels sistemes monetaris amb l'evolució del comerç i de la indústria.¹⁰⁹ Però l'obra de Grierson ha estat molt més innovadora i valuosa en tant que extraordinari coneixedor de les fonts escrites i de les fonts numismàtiques.¹¹⁰ En l'obra de Grierson el punt de partida principal és utilitzar les monedes com a documents històrics. Com recalca Lucia Travaini, Grierson fou un historiador de les monedes, especialment interessat en la història política i, per tant en la iconografia, la primera incursió del qual en la numismàtica fou per a rectificar una mala atribució d'una moneda.¹¹¹ Ell va impulsar el museu numismàtic Fitzwilliam, de la Universitat de Cambridge i fou el promotor del projecte *Medieval European Coinage* (MEC), que preveu la publicació de 14 volums de catalogació i estudi de les emissions de moneda europees medievals.¹¹² Grierson també ha estat l'autor de tres dels cinc volums de la col·lecció *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*,¹¹³ el catàleg de referència mundial per a les monedes bizantines. Pel que fa a l'origen i essència de la moneda, Grierson s'arreglerà amb els cartalistes, de la mateixa manera que ho fan la majoria d'experts en aquesta segona branca. Lucia Travaini ho deixa clar al parlar de la vida i obra de Grierson:

for those who study the history of metall coins and mints —sovereign prerogative par excellence— it seems difficult to believe that some economic theories favour the role of the private sector in creation of coins, in order to make exchanges easier: the cartalist thesis, that instead sees the State's strong role at the origin of the production and use of coins, has been preferred by scholars of different disciplines such as sociologists, anthropologists, and among these Grierson was the one who possibly better than others managed to illustrate his idea, becoming an emblem of this interpretation.¹¹⁴

108. A més del llibre que li ha dedicat Lucia Travaini (*Philip Grierson, Irish Bulls and Numismatics*, ed. Lucia Travaini. Roma: Edizioni Quasar di Severino Tognon, 2011), podeu trobar una memòria biogràfica de Grierson a la introducció d'*Acta Numismàtica* 36 feta per Miquel de Crusafont (Crusafont, Miquel. "Philip Grierson". *Acta Numismàtica*, 36 (2006):7-11).

109. Grierson, Philip. *Coins of Medieval Europe*...

110. Grierson, Philip. *The Origins of Money*. Londres: University of London, 1977 (Corregit i reimprès a: Dalton, George, ed. *Research in economic anthropology*. Greenwich: Jai Press, 1978: I, 1-35; i reeditat dins: Arslan, Ermanno A.; Travaini, Lucia, eds. *Scritti storici e numismatici*. Spoleto: Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 2001: 207-2016); Grierson, Philip. *Les monnaies. Typologie des sources du moyen âge occidental XXI*. Turnhout: Brepols, 1977.

111. *Philip Grierson, Irish*...

112. De moment només han aparegut tres volums, el de l'Alta Edat Mitjana, a cura de Philip Grierson i Mark Blackburn, editat l'any 1986; el d'Itàlia, confegit per Philip Grierson i Lucia Travaini, l'any 1998; i el de la península Ibèrica, redactat per Anna Maria Balaguer, Miquel Crusafont i Philip Grierson, i publicat el'any 2013 (Grierson, Philip; Blackburn, Mark. *Medieval European Coinage: Volume 1, The Early Middle Ages (5th-10th Centuries)*. Cambridge (UK)-Nova York: Cambridge University Press, 1986; Grierson, Philip; Travaini, Lucia. *Medieval European Coinage: Volume 14, South Italy, Sicily, Sardinia: With a Catalogue of the Coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge*. Cambridge (UK): Cambridge University Press, 1998; Grierson, Philip; Balaguer, Anna Maria; Crusafont, Miquel de. *Medieval European Coinage. Volume 6. The Iberian Peninsula*. Cambridge (UK): Cambridge University Press, 2013).

113. Grierson, Philip. *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton oaks Collection and in the Whittemore Collection*. Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1968: II/1,2 ("Phocas to Theodosius III (602-717)"); Grierson, Philip. *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton oaks Collection and in the Whittemore Collection*. Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1973: III/1, 2 ("Leo III to Nicephorus III (717-1081)"); Grierson, Philip. *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton oaks Collection and in the Whittemore Collection*. Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1999: V/1, 2 ("Michael VIII to Constantine XI (1258-1453)").

114. "per a aquells que estudien la història de les monedes de metall i el seu encunyament –prerogativa del sobirà per excel·lència- sembla difícil creure que algunes teories econòmiques afavoreixen el paper del sector privat en la creació de monedes, per tal de facilitar els intercanvis: la tesi cartalista, que en canvi veu un fort paper de l'Estat en l'origen de la producció i l'ús de monedes, ha estat preferida pels estudiosos de diferents disciplines, com sociòlegs i antropòlegs, i

A Espanya, i amb menor mesura també a la resta de països de l'Europa llatina, aquesta branca de la Numismàtica ha estat minvada durant dècades, sobretot per les dificultats que el col·leccionisme privat ha tingut a l'hora de materialitzar la col·laboració amb els estaments públics. És veritat, però, que hi ha excepcions notables, que esmentaré més endavant.

A França el cas és una mica més complex: per tot el segle XX ha disposat de bons numismàtics recolzats pel sector públic i d'una bona producció bibliogràfica,¹¹⁵ però sobretot centrada en determinats episodis històrics (els merovingis, els carolingis, el regne estricte de França a l'època medieval). En canvi, d'altres sèries numismàtiques restaven sense catalogar minuciosament. Seguint la mateixa tendència esmentada per a la resta d'estats llatins, recentment s'han editat a França excel·lents catalogacions de la moneda reial d'època moderna, algunes sèries regionals d'època medieval i moderna,¹¹⁶ i també certes monografies d'època antiga, totes elles sorgides des de la iniciativa privada.

La qualitat d'aquestes obres és variable, n'hi ha d'excel·lents mentre que d'altres, algunes de les quals no m'ha semblat precís ni just esmentar, no deixen de ser mediocres o, fins i tot, abominables. El que és segur, però, és que totes elles haurien estat millor si haguessin comptat amb un suport tècnic i material de les institucions detentores de l'exclusivitat del patrimoni cultural.

2.3 Tercera branca: Funcionament dels sistemes monetaris (allò que necessita saber l'historiador investigador)

La comprensió del funcionament de cada sistema monetari en un espai i un temps determinat és el tercer objectiu de la Numismàtica que anunciava al començar aquesta tesi. Es tracta d'un tema que sempre ha interessat, però no de manera similar. Inicialment, amb anterioritat al segle XX, la recerca esmentada servia per a resoldre problemes plantejats amb el dret, atès que en contractes i escriptures antigues apareixien sistemes monetaris obsolets o tipus monetaris perduts en l'oblit, que calia interpretar i convertir a la moneda de curs general vigent, o servia també per aprendre del passat per a millorar el futur.¹¹⁷ Malauradament, i malgrat l'interès evident, aquesta branca sovint ha estat deixada de banda, sobretot a casa nostra, en perjudici evident de la credibilitat de tots els estudis històrics, ja que el no disposar de manuals numismàtics d'utilitat provada a nivell local impossibilita que un estudi de recerca basat en dades monetàries (compres, vendes, preus, crèdits,

entre aquests Grierson va ser qui, possiblement millor que cap altre, va aconseguir il·lustrar la seva idea, convertint-se així en un emblema d'aquesta interpretació". *Philip Grierson, Irish...: 92-93.*

115. Per posar un gratificant exemple, el manual de Brépols titulat *Numismatique médiévale* (Bompaire, Marc; Dumas, François. *Numismatique médiévale...*) és un excel·lent i complet compendi de tot el que cal saber de la disciplina numismàtica medieval, lògicament adaptada a l'entorn francès.

116. Per exemple: Yannick, Jézéquel. *Les monnaies des comtes et ducs de Bretagne, Xe au XVe siècle*. París: Maison Florange, 1998; Divo, Jean Paul. *Numismatique de Dombes*. Corzono: Fiorino d'Oro, 2004; Chareyron, Régis. *Numismatique féodale drômoise*. Saint-Germain-en-Laye: Éditions Commios, 2006.

117. És el cas de Josep Salat, l'objectiu del qual era conèixer el passat per canviar el futur, immers, com estava, en un context monetari que havia variat molt poc els darrers cent anys i que encara hauria d'esperar-ne una cinquantena més per veure noves propostes dutes a la pràctica. Salat volia explicar als dirigents del seu país tots els errors monetaris que s'havien comès en el passat històric i de quina manera aquest llegat podia posar a l'abast un nou sistema monetari més senzill, pràctic i competitiu (Salat, Josep. *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña, con documentos justificativos*. Barcelona: Antoni Brusi, 1818 [2 volums]; reeditat per: Salat, Josep. *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña, con documentos justificativos*. Madrid: Juan R. Cayón, 1982).

etc.) es pugui saber si és correcte o no. A nivell europeu, sí trobem algunes regions ben representades en aquest nivell, com la Toscana i el Milanesat,¹¹⁸ o la França reial.¹¹⁹

Carlo Cipolla (Pavia, 1922-2000) és autor d'estudis que expliquen el funcionament del sistema monetari d'un territori determinat, concretament en els casos de Florència i Milà.¹²⁰ S'interessà molt, per tant, en la moneda de compte i en la relació del valor intrínsec de les monedes efectives amb aquesta moneda de compte. Per exemple, Cipolla creia interessant escatir i documentar, al llarg del temps, l'equivalent en plata de la unitat de compte. Per a fer-ho, proposà seguir tres camins, que són: 1) l'anàlisi de les monedes físiques conservades; 2) la lectura de les ordres d'emissió; i 3) la recerca a la documentació de la seca. Cipolla reconeixia que, si es pot accedir als camins 2 i 3, no cal perdre el temps amb el camí 1.¹²¹ De tota manera, tot i basar la seva recerca exclusivament en la documentació escrita, Cipolla no dubtava en mostrar el seu coneixement físic de les monedes estudiades mitjançant la inclusió d'imatges en els seus treballs.

Les activitats comercials són importants en les línies argumentals dels treballs de Cipolla, però no pas excloents. De fet, els moviments econòmics que destaca no són necessàriament comercials. Per exemple, Cipolla confirmava la fugida de moneda de plata d'Europa cap a Egipte i Xina des de la segona meitat del segle XIV a causa d'un determinat tipus de canvi or/plata en aquests territoris que afavoria el fenomen.¹²² O fins i tot es qüestionava alguns mecanismes generalment acceptats, o els matisava. Així, sobre la creença que relaciona el descobriment de mines de metall preciós amb la fabricació de monedes més grans, Cipolla conclouia no veure-ho clar. Per exemple, en la segona meitat del segle XV, en el sud d'Alemanya, concretament al Tirol i a l'àrea de Saxònia i Bohèmia, es van descobrir de nombrosos jaciments argentífers, i s'inicià llur explotació. Però Cipolla no veu gens clar el mecanisme segons el qual una major abundància de metall acaba condicionant la fabricació de monedes més pesades.¹²³

En canvi, sobre aquesta mateixa encunyació de monedes de plata pesades, però al segle XVI, Cipolla trobava una explicació fonamentalment comercial (encara que en part també financera). Segons ell, la forta expansió del volum de transaccions financeres internacionals de la segona meitat del segle XVI va implicar una demanda creixent de monedes d'or. Més o menys a partir dels anys cinquanta, aquesta forta demanda no es va correspondre amb un augment proporcional de l'oferta. Per tant, en molts mercats es van haver de completar les transaccions amb moneda de plata, en lloc de la tradicional d'or, i per això hom va recórrer a la fabricació de monedes d'argent pesades per tal de substituir l'ús tradicional d'escuts d'or.¹²⁴

Cipolla també assenyalava la creació i fabricació de denominacions monetàries pensades inicialment amb motivacions no comercials, sinó fiscals. Ell va observar que el mes d'agost de 1504, els Florentins començaren a fabricar una nova moneda d'argent, el valor de la qual, segons l'ordre oficial que autoritzava l'emissió, havia de servir per a pagar la taxa de cadascun dels barils de vi

118. Cipolla, Carlo M. *Il governo della moneta a Firenze e a Milano nei secoli XIV-XVI*. Bolonya: Il Mulino, 1990 (traduït i editat amb el títol *El gobierno de la moneda*: Cipolla, Carlo M. *El gobierno de la moneda*. Barcelona: Crítica, 1994).

119. Fournial, Etienne. *Histoire monétaire de l'Occident Médiéval*. París: Éditions Nathan, 1970; Bompaire, Marc; Dumas, Françoise. *Numismatique médiévale...*

120. Cipolla, Carlo M. *El gobierno de la moneda...*

121. Cipolla, Carlo M. *El gobierno de la moneda...*: 44-45.

122. Cipolla, Carlo M. *El gobierno de la moneda...*: 160.

123. Cipolla, Carlo M. *El gobierno de la moneda...*: 16.

124. Cipolla, Carlo M. *El gobierno de la moneda...*: 29-30.

que arribaven a les portes de la ciutat.¹²⁵ Cipolla fou un precursor que assenyalà diversos camins metodològics a explorar.

2.3.1 Consideracions prèvies sobre el funcionament dels sistemes monetaris

A l'hora d'estudiar el funcionament dels sistemes monetaris cal tenir en compte els prejudicis i tòpics que acompanyen l'imaginari numismàtic i que poden distorsionar qualsevol visió de conjunt.

Una primera consideració prèvia és la certesa que la moneda no és un instrument democràtic. De fet, poques coses al món funcionen de manera democràtica. És una realitat que no ens hauria d'estranyar. En canvi, no es rar que els investigadors iniciem treballs de recerca concebuts, per exemple, per a demostrar realitats tan "sorprenents" com que a tal segle les monedes d'or no arribaven a les classes més populars sinó que se les intercanviaven els nobles i els grans magnats del país. I aquest fet estem temptats de presentar-lo com un handicap (i per tant, també com una injustícia). Però hauria de ser a l'inrevés, cal enfocar la recerca històrica en direcció a poder explicar processos complexos i no pas evidències seculares. Al meu entendre, si hem de parlar de moneda d'or, valdria la pena fer un estudi per a explicar els casos contraris a l'esmentat, el moment en que la moneda d'or ultrapassa el seu àmbit natural de circulació —les classes acomodades— per abastir el mercat quotidià —de les classes populars. En aquests casos poc freqüents, funciona millor el sistema monetari? És més just el repartiment de la riquesa dins la societat que fa circular moneda d'or entre rics i no tan rics? Són preguntes interessants de respondre i no gens evidents. I ens podem trobar amb la sorpresa que la resposta sigui just el contrari del que, des d'una visió de partida naïf, ens havíem plantejat, perquè la credibilitat i bon funcionament d'un sistema monetari no té res a veure amb popularitzar l'ús de la moneda d'or.¹²⁶ Sobre aquesta qüestió cal tenir present, un altre cop, Nicolau Oresme i els seus seguidors, i la distorsió que produeix el seu pensament, acceptat majoritàriament. Si donéssim per bona llur teoria que la moneda era un bé públic i que no pertanyia al rei, sinó a la comunitat, aleshores sí que tindria sentit fer una recerca sobre un episodi històric en el que això no es complís.

Una segona consideració a tenir en compte és que la moneda és un instrument que funciona a base de confiança. Generalment, els estudis centrats en la moneda, tant des del punt de vista de la Història Econòmica, de la Història del Dret, o de la Numismàtica clàssica, tendeixen a estudiar la (reeixida o fallida) circulació de la moneda des d'un punt de vista principalment metal·lista. És a dir, que és la relació entre el valor intrínsec dels metalls i el valor extrínsec de la moneda (medieval o moderna) el que condiciona el comportament i acceptació de tot un sistema monetari. Òbviament aquest tret és fonamental però no és l'únic a l'hora d'explicar l'èxit o el fracàs d'una política monetària. El factor humà, els corrents de pensament culte i popular, allò que podem anomenar la mentalitat, constitueix també un factor molt important a tenir en compte quan parlem de la moneda. A Occident, pel període estudiat, podem distingir dos nivells de percepció de la moneda

125. Cipolla, Carlo M. *El gobierno de la moneda...*: 18.

126. Per exemple, a la Catalunya del període 1620-1626, és documentada la circulació abundant de moneda d'or entre tots els sectors de la societat. I cal remarcar que aquest fet no era considerat precisament com un gran èxit per part de les classes menys afavorides, perquè tenir a les mans moneda d'or sobrevalorada, com era el cas, anava en detriment de les economies més modestes. per al cas de Lleida: Sanahuja, Xavier. "La moneda de Lleida al segle XVII". *Acta Numismàtica*, 31 (2001): 116-117.

i de les pràctiques que se'n deriven. A nivell elevat, acadèmic, retrobem, per exemple, una certa aversió de l'Església.¹²⁷ Però aquest nivell no sembla afectar excessivament les polítiques menades per les autoritats emissores ni tampoc el comportament popular envers la moneda, sobretot perquè la realitat és obstinada i difícil d'amagar. A nivell popular i polític, és el sentit pràctic i l'experiència passada, el que condiona el comportament de la gent davant qualsevol actuació monetària. Així, l'acceptació del for oficial de les monedes, encara que obligat de manera coercitiva, només resulta efectiva quan la gent interpreta que la seva confiança no serà defraudada. Però no es tracta de la confiança en la moneda en si mateixa el que compta al cap i a la fi. La confiança veritable, que dóna estabilitat a la moneda i a tants altres aspectes de la vida quotidiana, és la confiança en l'Estat, en el poder, en l'autoritat emissora. És una confiança política la que genera la confiança i tranquil·litat monetària. I per tant, podem convenir que algunes percepcions monetàries no cal que siguin del tot reals, modificades per una confiança superior en no ser decebut per l'autoritat emissora. Per exemple, l'any 1626, la mentalitat de l'usuari acceptava que les monedes catalanes batudes a molinet poguessin tenir un pes una mica inferior al de les monedes batudes a martell, i inferior al pes que les correspondria per llei, a canvi d'una major seguretat contra les falsificacions i alteracions fraudulentoses. D'aquesta variació en la conducta en tenim proves escrites,¹²⁸ que certifiquen que la confiança en una moneda més difícil de falsificar i alterar prevalia sobre la preocupació pel veritable contingut de metall preciós.¹²⁹

És a dir, que el contingut intrínsec de metall no condiona exclusivament el grau d'acceptació d'una moneda.¹³⁰ Ni abans ni ara. Molt sovint és més important la confiança en l'autoritat emissora i en el grau col·lectiu de convicció de no ser decebut per aquesta. I encara ho és més quan la moneda en discussió és una moneda menuda, amb alt grau de fiduciaritat, feta de metalls pobres. I una prova clara de tot això la tenim avui en dia, on tothom dóna crèdit a la validesa d'uns diners i uns valors monetaris que, realment, són majoritàriament diners virtuals i prou.

127. Es pot citar un cop més Oresme i el "bé comú" com a justificació de l'existència de la moneda i també de les activitats comercials. O es pot citar la frase *Nummus non parit nummos* ("el diner no fa diner"), de Tomàs d'Aquino, dedicada contra la usura, però sorgida com a reacció en un context, el segle XIII, de grans canvis i transformacions comercials i monetàries. Spufford, Peter. *Money and its use...*: 387.

128. Sanahuja, Xavier. "El problema de la llei i talla de la moneda de plata catalana del segle XVII". *Acta Numismàtica*, 37 (2007): 136-137.

129. De fet, en el manteniment del sistema monetari actual, que no es basa en monedes amb valor intrínsec, també hi juga un paper molt important la confiança popular (en les autoritats emissores i reguladores), més que no pas altres factors matemàticament quantificables.

130. S'han fet molts estudis centrats principalment en el contingut intrínsec de les monedes, alguns fins i tot elaborant taules evolutives. En un d'aquests treballs, Gaspar Feliu (Feliu, Gaspar. "L'equivalent metàl·lic d'algunes monedes de compte a l'Edat Moderna". *Acta Numismàtica*, 21-23 (1993): 456) es fa ressò d'unes paraules de Morineau (Morineau, Michel. *Incroyables Gazettes et fabuleux métaux. Les retours des trésors américaines d'après les Gazettes Hollandaises (XVIe-XVIIe siècle)*. Cambridge (UK)-París: Cambridge University Press-Éditions de la Maison Sciences de l'Homme, 1985) en les que afirma que el valor intrínsec de la moneda és la referència darrera. El factor "confiança", rarament considerat, pot arribar a ser un element força distorsionador de taules i estadístiques i acabar per tenir la darrera paraula.

3. Estat de la disciplina a Espanya i Catalunya. Perspectives

3.1 L'obra dels pioners

Al segle XIX, Àlvar Campaner fou dels primers en considerar la numismàtica com una disciplina auxiliar de la Història, i va dedicar bona part de la seva obra a establir un mètode que facilités aquesta tasca. El títol d'una de les seves obres principals, *Indicador manual de la numismàtica española*,¹³¹ és prou explícit en aquest sentit. A diferència d'autors precedents, que adreçaven les seves investigacions numismàtiques als polítics i als dirigents amb la intenció de canviar i millorar el sistema monetari vigent, Campaner les adreçava als erudits, historiadors i col·leccionistes de monedes que, sense cap ajuda pública, feien avançar la disciplina. El manual de Campaner servia només com a ajuda per a classificar monedes inèdites i poder-les ubicar en l'espai i en el temps.

Aquells erudits van fer bé la seva feina i van poder enllestir catàlegs numismàtics suficientment útils per a la seva època. Però amb el pas del temps, les prioritats han canviat. D'aleshores ençà s'ha multiplicat el descobriment de monedes inèdites i llur atribució. S'han exhumat documents i s'han interpretat lleis, ordres i bans relatius a la moneda. En definitiva, s'ha pogut refer una història monetària de Catalunya i d'Espanya amb uns resultats inicialment satisfactoris, sobresortint, en l'àmbit medieval i modern, noms com Aloïss Heiss, Joaquim Botet, Miquel de Crusafont, Octavio Gil Farrés, Pío Beltrán Vilagrasa, o Antonio Roma Valdés.

3.2 Numismàtica, Universitat i prejudicis

Malgrat els esforços individuals esmentats, el cert és que la Numismàtica ha anat quedant fora dels *curricula* acadèmics universitaris. Al segle XIX, i segurament abans, la Numismàtica o l'estudi de les monedes antigues va aconseguir un cert prestigi, i de manera generalitzada, entre tots els circuits historiogràfics. El motiu és que les monedes es consideraven un document històric de primer ordre, imprescindibles per a poder desxifrar els enigmes de civilitzacions antigues. A Espanya, la clau principal d'aquesta recerca era el poder desxifrar les llegendes, en el cas de les monedes escrites en alfabet llatí, i, sobretot, l'alfabet, en el cas de les monedes escrites en caràcters ibèrics o fenicis. Aquesta preeminència lingüística va propiciar que es considerés la numismàtica com un complement natural d'altres disciplines auxiliars de la Història, com ara l'Epigrafia i la Paleografia. Més endavant, es va afegir a la terna una quarta especialitat, la Sigil·lografia. Aquesta combinació de disciplines va acabar per donar uns fruits extraordinaris, sobretot pel que fa a la classificació de les monedes ibèriques i al definitiu desxiframent de l'alfabet ibèric, curullat per Manuel Gómez Moreno. Però això va passar el 1922. I des d'aleshores fins avui han passat més de noranta anys i a Espanya han sorgit desenes d'universitats noves i de carreres, llicenciatures, graus, i itineraris curriculars. Però avui, com al segle XIX, la Numismàtica continua apareixent-hi com a complement fossilitzat de la Paleografia, la Diplomàtica, l'Epigrafia, la Sigil·lografia, i sempre també en darrer lloc, en un darrer lloc nominal que no arriba a materialitzar-se sovint ni en una hora de classe

131. Campaner, Àlvaro. *Indicador manual de la numismàtica española*. Palma de Mallorca: M. Murillo, 1891. Reeditat a Madrid: Campaner, Àlvaro. *Indicador manual de la numismàtica española*. Madrid: Juan R. Cayón, 1976.

teòrica per als alumnes.¹³² És cert que la Numismàtica antiga sí que ha merescut una actuació diferenciada en alguns estudis universitaris, però sempre també, com a complement indissociable de l'Arqueologia,¹³³ mai com a disciplina auxiliar de la Història econòmica, ni tampoc com a disciplina auxiliar de la Cronologia. La Història de la moneda no existeix com a matèria singular en els estudis universitaris espanyols ni catalans.¹³⁴

Però que no s'estudiï a les universitats no vol dir que no interessí a ningú. Al segle XIX els estudiosos de la moneda eren forçosament col·leccionistes, al no disposar d'obres de referència publicades i al no existir museus i institucions protectores del patrimoni històric. Les obres de referència de Josep Salat, Àlvar Campaner, Francesc Carreras Candi, i Joaquim Botet, es nodriren principalment del col·leccionisme. I també els museus. Precisament van ser aquells erudits col·leccionistes els que van lluitar per formar els primers gabinets numismàtics públics. I gràcies a això Catalunya disposà d'una obra numismàtica extensa, inexistent en cap altra historiografia nacional de l'època.¹³⁵ Amb el pas del temps, el sentit dels mots ha canviat i el col·leccionisme ha passat a ésser una activitat, sinó considerada quasi delictiva, certament malaltissa. És un descrèdit la relació de la Numismàtica amb el col·leccionisme. Paradoxalment, però, el col·leccionisme privat continua encara avui concebut com un mitjà per estudiar i divulgar objectes del passat, i l'augment gradual del col·leccionisme públic no ha estat suficient per posar-se-li a l'alçada. Al nostre país, encara avui, és el col·leccionisme numismàtic el principal centre d'estudis i divulgació de la història de la moneda, mentre que les aportacions d'aquesta temàtica provinents de les universitats o dels "museus del diner" semblen més encaminades vers l'acumulació de "tresors" que no pas a la recerca històrica. El mèrit del col·leccionisme privat és enorme, tenint en compte que és acusat d'apropiació indeguda d'allò "que és de tots", invocant un mal entès patrimoni històric.¹³⁶ Aquest problema no el tenen, per exemple, a Anglaterra, on la *Treasure Act* britànica facilita l'intercanvi d'informació entre les institucions protectores del patrimoni històric i els col·leccionistes.¹³⁷ Allà, el tresor més

132. A tall d'exemple, algunes de les assignatures universitàries vigents actualment o els darrers deu anys són: "Paleografia, Diplomàtica, Epigrafia i Numismàtica" (Universitat de Lleida); "Cátedra de epigrafía y numismática" (Universidad Complutense de Madrid); "Paleografía, diplomática, epigrafía y numismática" (Universidad Nacional de Educación a Distancia); "Paleografía, diplomática, epigrafía, numismática y archivística" (Universidad de Sevilla); etc.

133. L'assignatura "Numismàtica antiga" sí que ha estat present en algunes universitats espanyoles i catalanes, com ara a la Universitat de Barcelona. En canvi, no recordo que s'hagi impartit mai una assignatura consolidada de Numismàtica (o història de la moneda) medieval o moderna, desvinculada de l'Epigrafia, en cap universitat.

134. Una dada curiosa és que quan prenguem al cercador Google pels mots "catedràtic de numismàtica", en espanyol, els primers resultats ens remetem a l'entranyable Pantuflo Zapatilla, pare dels bessons Zipi i Zape, creació del genial dibuixant Josep Escobar, el qual, a més, també era catedràtic de filatèlia i columbofilia.

135. Josep Salat va donar la seva col·lecció a la Junta de Comerç de Barcelona als inicis del segle XIX, d'on aniria a parar a l'antic Museu Provincial d'Antiguitats de Barcelona; posteriorment altres numismàtics aconseguiren que el 1932 es creés el Gabinet Numismàtic de Catalunya.

136. El preàmbul de la Llei 16/1985, de 25 de juny, del Patrimoni Històric Espanyol, vigent encara avui en dia, acaba amb aquesta frase que, per l'absència de matisos, ajuda a la malinterpretació esmentada: *Porque en un Estado democrático estos bienes [de interés cultural] deben estar adecuadamente puestos al servicio de la colectividad en el convencimiento de que con su disfrute se facilita el acceso a la cultura y que ésta, en definitiva, es camino seguro hacia la libertad de los pueblos* ("Perquè en un Estat democràtic aquests béns [d'interès cultural] han d'estar adequadament posats al servei de la col·lectivitat en el convenciment que amb el seu gaudi es facilita l'accés a la cultura i que aquesta, en definitiva, és el camí segur cap a la llibertat de els pobles"). Boletín Oficial del Estado. "Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español. Preámbulo". *Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado*. 12 Juny 2016 < <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1985-12534>>.

137. La *Treasure Act* del 1996 es una llei del Parlament britànic pensada per a ordenar les troballes de tresors a Anglaterra, Gal·les i Irlanda del Nord. La llei obliga els descobridors d'objectes (dels considerats de possible interès històric, com les monedes) a mostrar-los a les autoritats locals designades, que decidiran si l'objecte constitueix un tresor o no. Si l'objecte és declarat un tresor, el propietari ha d'oferir-lo en venda a un museu per un preu establert per una comis-

preuat és la informació, i no l'acumulació d'objectes a les vitrines i als magatzems dels museus. Aquí, la informació sovint es perd per por a la represàlia.¹³⁸ I malgrat tot, la col·laboració desinteressada dels col·leccionistes privats ha permès recollir dades, informacions i imatges necessàries i vitals per a l'estudi de les monedes. És per això que, fins i tot de d'un punt de vista corporatiu en favor d'historiadors, conservadors i investigadors, cal protegir i promoure el col·lectiu dels col·leccionistes privats, que és un dels pocs col·lectius que, al cap i a la fi, perdrà un vespre per assistir a una conferència, o es gastarà uns diners per comprar un llibre, o pagarà una entrada per visitar una exposició d'allò que li agrada. En definitiva, l'investigador numismàtic ha de donar suport al col·lectiu col·leccionista, perquè és un col·lectiu consumidor d'història i, per tant, a la llarga, garant de la continuïtat de la recerca històrica i de la seva viabilitat econòmica. I ha de facilitar la col·laboració necessària entre els dos grups que poden fer possible la recerca històrica: el grup dels afeccionats i col·leccionistes que estan interessats en el tema i el dels investigadors professionals que fan recerca amb fons públics en el marc de les universitats i acadèmies.

Un darrer assumpte controvertit és el de la recerca de la moneda perduda. Moltes emissions de moneda documentades d'època medieval i moderna no han estat identificades físicament.¹³⁹ Amb el temps apareixeran. Però només es poden localitzar buscant-les amb detector de metalls als vells camps de conreu dels pobles de la zona. Les monedes, rarament perdudes, però sovint rebutjades i llençades a les escombraries quan deixaven de tenir curs, esperen pacients enterrades al camp, fins que un tractor les parteixi en bocins, un adob químic les malmeti per sempre, o una nova renglera de cases adossades les faci desaparèixer per sempre sota la terra. Aquesta tasca de recerca la farà algú o altre, moltes monedes apareixeran i es publicaran un altre cop gràcies als col·leccionistes. Cal aproximar-se a les monedes desmitificant la seva naturalesa. La immensa majoria d'elles no formen part de cap tresor de valor incalculable. La majoria d'elles són objectes fabricats en sèrie, en quantitats milionàries.

3.3 La necessitat de catalogacions sistemàtiques

Coneixent les dificultats actuals de la numismàtica a Catalunya i a Espanya, no és d'estranyar que la disciplina necessiti una renovació i un augment important del nivell d'exigència. En ple 2015, la recerca numismàtica a Catalunya i a Espanya continua fent-se individualment. Però les obres d'especial dificultat, com és el cas que ens ocupa, milloren exponencialment amb la participació de diversos investigadors. A més, llevat de comptades excepcions a Catalunya, les catalogacions no s'han adequat a l'actualitat, i no han aprofitat l'allau d'informació provinent de les xarxes virtuals. Una allau d'informació que permet accedir més fàcilment a col·leccions públiques i privades, o a fons de comerciants, arxius documentals, etc.

sió independent (*Treasure Valuation Committee*). En el cas que el museu no mostri cap interès en l'objecte, o no sigui capaç d'adquirir-lo, el propietari el pot retenir particularment al final del procés, que no és massa llarg. La garantia de l'equanimitat impedeix que els objectes siguin exportats il·lícitament del país pels seus propietaris, o que els hagin d'amagar. I el que és més important és que, al llarg d'aquest procés, independentment de si s'adquireixen o no els objectes, els museus han pogut examinar-los, fitxar-los i estudiar-los tots.

138. Sobre el patrimoni històric i la seva gestió vaig publicar unes reflexions. Sanahuja, Xavier. "El patrimoni històric equivocat". *Acta Numismàtica*, 39 (2009): 5-9.

139. Per exemple, en el cas de les emissions de moneda municipal a Catalunya (segles XIV-XVIII), encara no es coneix cap moneda d'Alcover, ni de Riudoms, ni de Sant Celoni, ni de Palamós, ni la majoria dels tipus monetaris de Reus, de Bagà, de Manresa, d'Igualada, etc., malgrat estar ben documentada la seva circulació.

De fet, les catalogacions sistemàtiques satisfactòries de sèries monetàries anteriors a 1700 són molt escasses. Amb recolzament públic són poques les publicades a Espanya, i totes elles centrades en el món antic, entre les quals destaquen les efectuades per Pere Pau Ripollès i el seu grup de treball a València.¹⁴⁰ Només molt recentment, gràcies a l'abaratiment dels costos d'edició i a la progressiva facilitat en l'intercanvi d'informació a través d'internet, han vist la llum algunes iniciatives privades dignes d'esmentar. A Espanya, els primers intents seriosos de sistematització de la moneda menuda castellana han pogut tirar endavant gràcies a la iniciativa exclusivament privada: es tracta de la catalogació de la moneda de billó d'Enric IV de Castella (1454-1474), efectuada per Antonio Roma i José Luis Braña, i la catalogació que, juntament amb Íñigo Jarabo, he publicat sobre la moneda de billó castellana dels Àustries (1566-1718). A Catalunya, els catàlegs sistemàtics d'Anna Maria Balaguer, sobre la moneda dels comtats catalans (785-1503),¹⁴¹ Miquel de Crusafont, sobre la moneda catalana medieval (785-1516) i de la Guerra dels Segadors (1640-1652);¹⁴² i Leandre Villaronga, sobre la moneda antiga de la Península Ibèrica, s'han produït sempre al marge de la Universitat, però amb el suport de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics. A València, és molt avançat un treball de Josep Antoni Sendra que inclourà totes les monedes del regne des de la seva conquesta cristiana.

Em plau assenyalar una tendència positiva generalitzada a tots els països que és la progressiva valoració de la moneda menuda, la de petit valor. Des d'antic, la moneda menuda, de coure o bronze, ha estat molt menys estudiada que la d'or o argent. Les causes són diverses: sovint es tracta de peces de lectura i identificació difícil; fins fa poc el nombre d'exemplars conegut era molt reduït, al no haver-ne aflorat més gràcies a la popularització dels detectors de metalls; els col·leccionistes tampoc els havien fet massa cas en detriment de monedes més atractives encunyades en metalls preciosos. El resultat és que algunes obres, malgrat haver nascut amb la intenció d'esdevenir catàlegs de referència, obviaven o menysvaloraven la sempre difícil moneda menuda.¹⁴³

3.4 Fa falta un manual pràctic

Però, sobretot, la mancança més notable de la numismàtica catalana i espanyola és no haver pogut posar la informació tècnica resultat de tantes recerques individuals a l'abast dels investigadors no especialitzats en numismàtica. És a dir, publicar una eina numismàtica que faciliti a historiadors

140. Amandry, Michel; Burnett, Andrew; Ripollès, Pere Pau. *The Roman Provincial Coinage*. Londres-París: University of Oxford, 1992: I; Ripollès, Pere Pau. *La ceca de Arse-Saguntum*. Sagunt: Fundació Bancaixa, 2002; Ripollès, Pere Pau. *Las monedas provinciales romanas de Hispania*. Madrid: Real Academia de la Historia, 2010; Gozalves, Manuel. *La ceca de Turis: monedas celtíberas en la Hispania republicana*. València: Diputació de València, 2009; Llorens, Maria del Mar; Aquilué, Xavier. *Ilercavonia-Dertosa i les seves encunyacions monetàries*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 2001; entre d'altres obres.

141. Balaguer, Anna Maria. *Història de la moneda dels comtats...*

142. Crusafont, Miquel. *Numismàtica de la Corona Catalano-aragonesa medieval (785-1516)*. Madrid: Vico, 1982 (edició catalana); Crusafont, Miquel; Comas Ezequiel, Rafael. *El florí d'or català: Catalunya, València, Mallorca*. Barcelona: Associació Numismàtica Espanyola-Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 1996; Crusafont, Miquel. *Catàleg General de la Moneda Catalana*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 2009.

143. Va passar per exemple amb els catàlegs de la moneda musulmana de la *Bibliothèque Nationale de Paris* (Lavoix, Henri. *Catalogue des monnaies musulmanes de la Bibliothèque Nationale*. París: Imprimerie Nationale, 1887-1896 [3 volums]). Reeditats a Bolonya: Lavoix, Henri. *Catalogue des monnaies musulmanes de la Bibliothèque Nationale*. Bolonya: Arnaldo Forni, 1977) i del British Museum (Lane-Poole, Stanley. *Catalogue of the Oriental Coins in the British Museum*. Londres: Printed by order of the trustees, 1875-1890 [10 volums]), o darrerament amb els de moneda visigoda (Pliego Vázquez, Ruth. *La moneda visigoda*. Sevilla: Universidad de Sevilla, 2009 [2 volums]).

investigadors la comprensió del funcionament dels sistemes monetaris a cada moment concret. I són moltes les veus reconegudes que han demanat l'existència d'una eina auxiliar d'aquestes característiques, i des de fa temps. Per posar un exemple, Josep Fontana explicava, l'any 1996, en el pròleg d'un llibre de Miquel de Crusafont, que quan ell...

començava a fer recerca sobre els temps moderns, els problemes que exigien una millor comprensió de les qüestions monetàries (li) sortien pertot..., només els vells llibres de reducció de monedes pensats per a l'ús quotidià dels catalans de fa dos-cents anys (el) van ajudar, a la fi, a resoldre els problemes fonamentals.¹⁴⁴

Si aquest problema amb les monedes de finals del segle XVIII era prou enutjós, encara més ho devia ser el recórrer a monedes de segles més pretèrits i menys documentats. I encara ho és d'enutjós, perquè no s'ha publicat cap eina pràctica de consulta que doni resposta als problemes monetaris plantejats pels investigadors.

Cal corregir aquesta greu deficiència historiogràfica del nostre país, que dificulta la comprensió de molts processos històrics relacionats amb l'ús efectiu de monedes —quantitats de diner, penes i taxes—, amb el finançament de les administracions públiques, o amb la intervenció de complexes o senzilles transaccions comercials.

Un manual numismàtic posat al servei de l'historiador hauria d'incorporar, com a mínim, les següents eines d'ajuda a la recerca:

1. La identificació dels sistemes monetaris de compte en ús a cadascun dels Estats de la península Ibèrica, des de l'enfonsament de les estructures polítiques de l'Imperi Romà fins a l'aparició dels sistemes monetaris decimals (segles V-XIX). En aquest primer nivell caldria identificar i diferenciar les distintes monedes de curs general, assenyalant les seves fronteres geogràfiques, els seus límits temporals en tant que sistemes oficials o oficiosos, o la superposició de diferents sistemes en un mateix territori en determinats moments històrics, sense entrar, però, en la descripció i diferenciació de les monedes efectives (per exemple: florins, croats, escuts, etc.).
2. La identificació de les successives sèries monetàries fabricades i/o en circulació a cadascun d'aquests Estats fins a l'abandonament del seu ús, incloent la documentació i posterior comprovació de la composició dels aliatges utilitzats en aquestes emissions. En aquest segon nivell caldria incloure la identificació física —formal, però també metàl·lica— dels diferents patrons monetaris efectius que s'han succeït al llarg de la història, fent especial atenció a corregir errors d'apreciació i a assenyalat aquelles dificultats que encara no han estat resoltes, especialment detectables en els primers segles de fabricació monetària (segles VIII a XIII). Entre les monedes efectives cal distingir entre moneda pròpia, moneda estrangera, moneda mercaderia o substitutòria de necessitat.
3. La confecció de taules verificades amb les denominacions que rebien les monedes (oficial, nominal, popular, entre d'altres menys usades com ara les denominacions emprades a l'estranger o per col·lectius minoritaris) i llurs valors de canvi (entre elles, i en relació amb altres monedes coetànies), establerts de manera oficial, oficiosa o lliurement fixats pel costum o l'ús quotidià entre particulars. Aquest tercer punt conforma l'eina més útil per als investigadors que necessiten poder identificar —i valorar adequadament— les monedes que apareixen a les transaccions comercials, financeres o administratives dels documents que utilitzen en la

144 Crusafont, Miquel. *Història de la moneda catalana...*

seva recerca. La successió cronològica d'aquestes taules no ha estat mai preparada per a una publicació, i només alguna d'elles ha estat, rarament, publicada de manera parcial, sense combinar denominacions amb valors de canvi respecte a d'altres monedes efectives o respecte a les monedes de compte utilitzades.

4. La seriació verificada dels batiments de cada tipus monetari determinat, incloent la informació de la data d'inici, la data final i el lloc de la fabricació, l'espai geogràfic circulatori, i també les dates d'inici i final de circulació oficial o oficiosa en un territori determinat. Aquestes informacions són essencials per a poder relacionar un exemplar monetari concret amb l'entorn històric per on circulava. Més enllà de l'aspecte documental i llurs possibilitats didàctiques o il·lustratives, la utilitat d'aquestes informacions rau en proveir altres ciències auxiliars de la història, com la cronologia o l'arqueologia, de punts de partida vàlids per a elaborar hipòtesis basades en el mètode científic.
5. La indexació cronològica dels documents monetaris publicats de cadascun dels Estats esmentats. Es tracta de numerar i ordenar tots els documents monetaris coneguts i assenyalar l'obra on han estat transcrits, registrats o assenyalats, per tal de facilitar a l'investigador una cerca documental ràpida.
6. La confecció d'un glossari de termes especialitzats, que inclogui mots relacionats amb la fabricació, i circulació de la moneda, especificant el seu ús temporal i, si s'escau, geogràfic. Considero que cal precisar el llenguatge el màxim possible, per tal d'intentar evair confusions i creences equivocades o mereixedores de matisos rellevants.

I tot aquest volum d'informació, s'ha de compilar amb criteris científics i tenint en compte que, al segle XXI, les obres d'especial dificultat no les pot signar un únic autor, encara que sigui un expert reconegut. I si no hi ha prou experts, primer formem-los.

